

SAVAŞIN MALİYETİNE BİR ÇÖZÜM: BİR BORÇLANMA HİKÂYESİ

Akın ÇELİK*

ÖZ

20 yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan ve dünya düzenini sarsan savaş devletlerin ekonomik yapılarını derinden etkiledi. Bu savaşta zorunlu olarak tercihini Almanya'dan yana kullanan Osmanlı Devleti savaşın maliyetini karşılamak için müttefikinin yardımına ihtiyaç duyacaktı. Ancak savaşın sonlarına doğru gelindiğinde artık başka çareler aramak mecburiyeti hâsıl oldu. Almanya'nın da teşviki ile tarihinde ilk defa deneyeceği bir yola başvurdu. "Birinci Osmanlı İstikraz-ı Dâhilîsi" olarak adlandırılan iç borçlanma deneyimi memnun edici bir şekilde sonuçlandı. Bu süreç ekonomik boyutunun yanı sıra, toplumsal mobilizasyon açısından sosyal ve siyasi boyutları da olan bir deneyim oldu. Bu çalışmada iç borçlanma sürecinin hikâyesi bahsedilen boyutlarıyla dönemin kaynakları kullanılarak irdelendi.

Anahtar Kelimeler: Savaş, İstikraz, Borçlanma, Osmanlı

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
akin.celik@istanbul.edu.tr

A SOLUTION TO THE WAR 'S COST: THE STORY OF A BORROWING

ABSTRACT

The war which WAS experienced in the first quarter of the 20th century deeply influenced the economic structure of the state and shook the world order. In this war, Ottoman Empire allied with Germans mandatorily. Ottoman Empire was in need of her ally to cover the cost of the war. However, towards the end of the war , it reached a point wherr the state was obliged to seek another remedy. With the encouragement of Germany, Ottoman Empire tried for the first time in her history to get in debted to her nation. It was named "The First Internal Debt Of Ottoman , which resulted in satisfactorily. Besides the economic dimension of this process , it was an experience in terms of social and political dimensions of social mobilization. In this study, the story of the debt process was evaluated using the primary sources of the period.

Keywords: War, Borrowing, Ottoman

Osmanlı Devleti ilk defa dış borçlanma¹ yaptığı 1854 yılından, borçlarını ödeyemez duruma gelerek Moratoryum ilan ettiği, 1875 yılına kadar 16 defa borç almıştı. Ancak, 19. Yüzyılın son çeyreğinde, devlet borcunu ödeyemez duruma gelince, önce Rüsûm-ı Sitte² İdaresi tesis edildi. Daha sonra mezkûr kurum dönüştürülerek alacaklı devletler tarafından 1881 yılında Duyûn-ı Umumiye İdaresi oluşturuldu. Böylelikle Osmanlı devleti borçlu bulunduğu devletler karşısında bir anlamda ekonomik bağımsızlığını yitirdi.³ Aslında ülkenin zenginleşebilme potansiyeline rağmen Avrupalıların

¹ Ahmet Tabakoğlu *Türkiye İktisat Tarihi* adlı eserinde Osmanlı Devleti'nin dış borçlanmaya yönelik eğilimini ilk kez 1783 yılında ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bakınız (Bkz.) Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, 11. b., İstanbul 2012, s. 289. Bu ilk teşebbüsün sebebi de 1854 yılında yapılan borçlanmada olduğu gibi Kırım idi. Bkz. Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Küre Yayınları, İstanbul 2001, s. 65.

² “Rüsûm-ı Sitte” Altı vergi demektir. Bu vergi kalemleri şunlardır: , “1-Müskirat 2- Pul 3- İstanbul ve civarı deniz ürünleri rüsümü 4- İstanbul ve civarı, Edirne, Samsun, Bursa ipek öşürü 5- Tömbeki 6- Tütün İnhisarı” Bkz: Mehmet Hakan Sağlam, *Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881, Rüsûm-ı Sitte'den Düyûn-ı Umumiyye'ye*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, s. 50-51.

³ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul 2006, s. 23-24 ; Duyûn-ı Umumiye İdaresi ile ilgili olarak bkz: Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, 2. Baskı. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 87-88; Osmanlı devletinin 1854 yılından itibaren yabancılardan almaya başladığı borç paraları üretimi artıracak yatırımlara dönüştürememesi ve borcu borçla kapatma yöntemini tercih etmesi devrin devlet adamları tarafından da eleştirilmişti. Bu bağlamda Mahmud Celaleddin Paşa eleştirilerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Bu icmalin tahsilatı şudur ki Devleti Aliye'nin müşkilatı maliyesi Kırım muharebesini müteakip açılan ebvabı (kapı) sefahat sebebile ilerlemeye başlayıp culusu Abdülaziz Hanın da bunun önünü almak için vuku bulan teşebbüsate ise duyunu hariciyeyi arttırmaktan başka bir semere vermediği... ve ondan sonra borcu borç ile ödemek ve irad ile masarîfin muvazenesinde zuhur eden açıkları istikraz ile kapamak vasıllı devleti bir müflisi kâmuran... İngiltere ve Fransa ahalisi gibi devlete akçe ikraz eden milletlerin meşut ve malumları olup ele geçen milyonlarca altınların bir parası memlekete münabih servet ve ticareti tevsi edecek mahalle sarf olunmamakta...” Mahmud Celâleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, cildi evvel, birinci cüz, Dersaadet Mahmud Bey Matbuası 1326'dan nakleden; Haydar Kazgan, “Osmanlı Modeli Tüketim için Borçlanma”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 35.cilt, sayı 1-4, Ekim 1975-Eylül 1976, s. 72-73; Dönemin aydınlarının (Yeni Osmanlılar) dış borçlanma ile ilgili eleştirileri için bkz: Coşkun Çakır, a.g.e, s. 198-207.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Osmanlı Devletinin Kırım savaşıdan itibaren “... delicesine içine atıldığı istikrâzât siyasetin[e]” sürüklenmeden önce ihtiyaç duyulan parayı tedarik etmek için başvurduğu yöntemler dair eleştirel bir yaklaşımla şu şekilde dile getirilmekte idi: “... ihtiyaç anlarında devletin müracaat ettiği vasıtalar, vergilerin bir çok seneliğinin birden, ve bazen kayd-ı hayat şartıyla, mültezimlere kırdırılması, hasların, tımar, za'âmet ve dirliklerin, bazen de mirmiranlık, valilik ve saire gibi yüksek memuriyetlerin, hazineye yüksek

Osmanlı üzerindeki ekonomik hegemonyasına dair eleştirel bir yaklaşımı devrin önde gelen entelektüellerinden Namık Kemal dile getirmişti. Namık Kemal İbret Gazetesi'nde "San'atımız ve Ticaretimiz" başlık yazısında, ülkedeki ham madde bolluğundan bahsediyordu. Ancak buradaki ham maddelerin işlenmeden Avrupa'ya gitmesine tepki gösteriyor ve düşüncesini şöyle dillendiriyordu: "*Halkımızın bu kadar istidadı ve mülkümüzde çıkan ham eşyanın kesretiyle beraber mahsulâtımızın belki binde dokuz yüz doksan dokuzu buralarda üstad eli görmeksizin Avrupa'ya dökülüp gittiği düşünülürse insan hakikatte ciğer-hûn olur.*" Ayrıca bir zamanlar Osmanlı'nın Avrupa karşındaki üstünlüğüne "*Bundan üç yüz sene evvel Avrupa bizim kumaşlarımızı giyer bizim silahlarımızı kullanırdı.*" cümlesiyle dikkat çekiyordu. Namık Kemal yazısının devamında Avrupa'nın ticaret açısından nasıl üstün hâle geldiğine dair tespitlerine yer veriyordu. Namık Kemal'e göre, siyasi fayda mülahazası ile Reşit Paşa tarafından Avrupalılara verilen ticaret izni politik sonuçları açısından arzulanan neticeleri vermiş ise de ekonomik olarak "*... yerli elinde olan ticaret ve san'atı hemân bütün bütün harab eyle[mişti.]*"⁴

19. yüzyıl bu şekilde değerlendirilirken, 20. yüzyıl dünya tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olacaktı. Çünkü bu devirde daha önce benzeri yaşanmamış bir savaş yaşanacaktı. 1914 yılında başlayan savaş devrin bazı insanları tarafından "*dünyanın sonu olarak*" algılanacaktı.⁵ Bu savaş devletlerin siyasi geleceğini şekillendirdiği gibi ekonomik yapılarını da derinden sarstı. Birinci Dünya Savaşı 19. yüzyılda ortaya çıkan "*... çok gelişmiş beynelmil bir iş bölümüne dayan[an], milletler arasında, hacmi*

bedelât i'tâ edenlere tefvizi, fevkalade vergiler tarhı, nefi ve tağrib(memleketten çıkarma) veya katl edilen vüzera, vükela ve mütemevvilanın(varlıklı) emvalinin zabt-ı müsaderesi ve tağşış ve tezyif-i meskûkât gibi memleketi tahrib edici tedbirlerdi." İbrahim Fazıl, "Osmanlı İstikrazları" *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sayı: 23, Sene: 4, Mart 1926, ss. 64-65. Şevket Pamuk dış borçlanmanın, yukarıda İbrahim Fazıl'ın da bahsettiği iç borçlanma yöntemlerine göre daha maliyetli olduğu tespitini yapmaktadır. Bkz: Şevket Pamuk, "Osmanlı Devletinin İç Borçlanma Kurumlarının Evrimi 1600-1850", *Osmanlı Maliyesi Kurumları 1*, Hazırlayanlar: Mehmet Genç, Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s. 37.

⁴ Namık Kemal, "San'at ve Ticaretimiz", *İbret*, 8 Teşrinisani 1288/ 19 Ramazan 1289 no: 57, s. 1.

⁵ Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl Aşırılıklar Çağı 1914-1991*, Çeviren: Yavuz Alogan, Everest Yayınları, 5. Basım, İstanbul 2011, s. 26.

40 milyar doları bulan bir emtia ticaretinin tahassülüne imkan ver[en]”, ekonomik sistemin gelişimini durdurdu.⁶

19. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan bu ekonomik ilişkiler devletlerarasındaki yakınlaşmanın artmasına, ilişkilerin sıklaşmasına, kuvvetlenmesine neden olmuştu. Bu çerçevede Tanin gazetesinin 31 Temmuz 1330 (13 Ağustos 1914) tarihli nüshasında yer alan ve savaşın ekonomi üzerindeki etkilerinin analiz edildiği bir yazıda savaş ve barış konuları üzerine kafa yoran “mütefekkirler[in]” genel bir savaşı engelleyecek unsurlar arasında, devletlerarası münasebetleri artıran ekonomik ilişkilere çok önem atfettikleri değerlendirilmesi yapılıyordu.⁷

20. yüzyılın bu büyük yangınından Osmanlı Devleti’nin ekonomik açıdan etkilenmemesi mümkün değildi. Tanin gazetesinin mezkûr nüshasında yer alan yazıda hükümet ve millet birlik içerisinde hareket ederse savaşın ekonomi üzerindeki etkisinin hafifletilebileceği beyan ediliyor ve “... kendi menfaatlerimizle vatanın menafi-i umumiyesi arasında bir ahenk ve muvazene vücuda getirmeye gayret etmeliyiz.” tavsiyesinde bulunuluyordu.⁸ Bu çerçevede savaş sürecinde ekonomide millileşmeyi ön gören tartışmalar yapıldı ve ekonomik milliyetçiliğin fikirsel temelleri dönemin yayın organlarında ortaya konuldu. Örneğin, Ziya Gökalp İktisadiyat Mecmuası’ndaki bir makalesinde Türk toplumunun ve kültürünün oluşturulabilmesi için temel faktörlerden birisinin de “Milli İktisat” olduğunu dile getirmekteydi.⁹ Tekin Alp ise Türklerin tam anlamıyla bir millet olabilmeleri için maddi menfaatleri ile manevi değerlerinin yekvücut hâline getirilmesi gerektiğinin altını çizirken toplumun maddi menfaat noktasında birleşebilmesinin de “Milli İktisat” ile gerçekleşebileceğine vurgu yapmaktaydı.¹⁰

⁶ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 1.

⁷ “Harb ve Te’sirât-ı İktisâdiyesi”, *Tanin*, 21 Ramazan 1332, 31 Temmuz 1330, 13 Ağustos 1914, no: 2026, s.1.

⁸ a.y.

⁹ Ziya Gökalp, “Millet Nedir, Milli İktisat Neden İbarettir? 1”, *İktisadiyat Mecmuası*, 8 Şubat 1331 (21 Şubat 1916), yıl 1, sayı 1, s. 3. Ziya Gökalp, konuyla alakalı diğer bir makalesinde Milli İktisat nedir sorusuna cevap vermekte ve iktisadi “Aile iktisadı, Şehir İktisadı ve Milli İktisat” şeklinde üç safhada değerlendirmektedir. Bkz: Ziya Gökalp, “Millet Nedir, Milli İktisat Neden İbarettir? 2”, *İktisadiyat Mecmuası*, 28 Mart 1332 (21 Şubat 1916), yıl 1, sayı 7, s. 1-2.

¹⁰ Tekin Alp, “Milli İktisada Doğru”, *İktisadiyat Mecmuası*, yıl 1, sayı 1, 8 Şubat 1331, s. 1.

Yine savaş sürecinde toplumun tasarruf anlayışının değiştiğini gösteren gelişmeler vuku buluyordu. Bu durum iktisadi bir uyanışın neticesi olarak görülüyordu. Savaşın hararetle devam ettiği bir süreçte, Anonim şirketlerinin kuruluşundan yola çıkılarak yapılan bir değerlendirmede, şirketlerin kurulması ticari ve ekonomik gelişmenin bir göstergesi olduğu gibi, birikimleri bulunan insanların bu tarz yatırımlara yönelmelerinin milletin “*halet-i ruhiyesinde büyük bir inkılâbın*” varlığını da ortaya koyduğu ileri sürülüyordu.¹¹

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı ekonomik yapısının geçirdiği dönüşümü Zafer Toprak şu ifadelerle dile getirmekte, “... *İttihat ve Terakki, savaşla birlikte ülke ekonomisiyle yakından ilgilendi. Ekonomiye müdahale etti, yönlendirdi. Devlet ilk kez bu savaşta ekonomiyle bütünleşti. ... Osmanlı’da ilk kez “devlet iktisadiyatı” anlayışı doğdu.*”¹²

Birinci Dünya savaşı, maliyeti açısından, o güne kadar yapılmış olan en pahalı savaşı. 211 milyar dolara ulaşan bu maliyet, devletleri bütün kaynaklarını kullanmaya sevk etmişti.¹³ Bu çerçevede Osmanlı hükümeti “enflasyonist bir politika”ya yönelmek zorunda kaldı.¹⁴ Ancak, savaşın maliyetini karşılamak için daha fazla tedbire ihtiyaç vardı. Nitekim bu ihtiyaca binaen hükümet şu uygulamalara yöneldi:

“... *Aylıkların yarısı nakit ödendi, öbür yarısı için memur alacaklı kılındı; müteahhitlerin ve diğer alacaklı borçların ödenmesi ertelendi; orduya gerekli araç, gereç ve erzağa “tekâlif-i harbiye” adı altında, ya bedeli kısmen veya tümüyle ileride ödenmek üzere el konuldu; yaş sınırları içerisinde bulunan mükelleflere, askerlikten muaf tutulmaları için “muafiyet-i askeriye” vergisi ödetildi.*”¹⁵

Bunun yanı sıra, Maadin Müdür-i Umumisi Cemal’in, İktisadiyat Mecmuası’nda yer alan “Harbden Sulha Geçerken” başlıklı yazısındaki beyanına göre hükümet tahıl ve bazı eşyaların ticaretine kısmen el koydu. Yakacak madenin dağıtımı hükümet tarafından yapıldı. Askeri ihtiyacın gerektirdiği gıda, giysi ve inşaat maddeleri fabrikalarından bir kısmı hükümet kontrolü altına alındı. Demiryolları ve gemi trafiği bizzat hükümet

¹¹ “Anonim Şirketler”, *İktisadiyat Mecmuası*, yıl 1, sayı 2, 22 Şubat 1331, s.5.

¹² Zafer Toprak, *İttihat-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik 1914-1918*, Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s.11.

¹³ Zafer Toprak, *a.g.e.*, s.99.

¹⁴ Zafer Toprak, *a.g.e.*, s.101.

¹⁵ Zafer Toprak, *a.g.e.*, s.103.

tarafından deruhte edildi. Aynı şekilde ithalat ve ihracat işlerine de hükümet müdahaledar oldu.¹⁶

Yukarıda bahsedilen tedbirler savaş giderlerini finanse etmek için yeterli olmayacaktı. Bu nedenle hükümet ya dış borç siyasetine başvuracaktı ya da “emiyon mekanizması[nı]” devreye sokacaktı.¹⁷ Osmanlı Devleti, savaşı diğer devletler gibi, bu savaşa yeterince hazırlıklı değildi. Bu nedenle savaşın neden olduğu ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı.¹⁸ Osmanlı Devleti savaşın ortaya çıkardığı ihtiyaçları karşılamak için müttefiki Almanya’nın yardımına ihtiyacı vardı. Bu durumu, Almanya’nın Hazine Bakanı Karl Helfferich şu şekilde dile getirmekteydi:

“ *Türkiye’nin para ihtiyacının finansmanı çok müşkül ve karışık bir şekilde tekevün etmiştir. Bir kere Türkiye Bulgaristan’dan çok daha geniş bir ölçüde dâhili para ihtiyacının temini için dahi, Almanya’ya tabi bulunuyordu...*”¹⁹

Bu bağlamda, savaşın başlangıcında Almanya hükümeti 5 milyon lira Osmanlı Devleti’ne avans verdi. Alınan bu borç para ile ordunun ihtiyaçları ve seferberlik masrafları karşılandı.²⁰ Almanya’dan alınan son avans ise 24

¹⁶ Cemal (Maâdin Müdür-i Umumisi), “Harbden Sulha Geçerken”, *İktisadiyat Mecmuası*, yıl 2, sayı 58, 21 Haziran [1]333, (1917), s. 1.; İktisadiyat Mecmuası’nda devletin, savaş dolayısıyla, ekonomiye müdahalesine ve “devlet iktisadiyatı[nın]” ortaya çıkmasına, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlarına ve savaştan sonra da, geçiş evresinde, devletin ekonomide hakim unsur olmasına dair düşünceler Tekin Alp tarafından kaleme alınan iki makalede dile getirilmişti. Bkz: Tekin Alp, “Harbden Sulha İntikal İktisadiyatı -1- Devlet İktisadiyatı,” *İktisadiyat Mecmuası*, yıl 2, sayı 62, 12 Ağustos [1]333 (1917), s.1 vd. ; Tekin Alp, “Harbden Sulha İntikal İktisadiyatı -2”, *İktisadiyat Mecmuası*, yıl 2, sayı 63, 30 Ağustos [1]333 (1917), s.1 vd.

¹⁷ Zafer Toprak, *a.g.e.*, s.103.

¹⁸ Vedat Eldem, “Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/Tartışmalar 8-10 Haziran 1973*, Editör: Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, C13, Ankara 1975, s. 373.

¹⁹ Karl Helfferich, “Der Weltkrieg” II. Band. Berlin 1919, s.169’dan nakleden, Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, s.105; Savaşın taraflar her ne kadar ekonomik açıdan yeterince hazırlıklı bulunmasalar da bu eksikliği gidermeyi başaran ilk ülke Almanya olmuştu. Bkz: Hearbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, Cilt II, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, Teori Yayınları, Ankara 1985, s.285; Almanya, İngiltere, Fransa ve Amerika’nın savaşın gerekleri doğrultusunda ekonomilerini dönüştürme çabaları için bkz: Zafer Toprak, *a.g.e.*, s.10-11.

²⁰ Vedat Eldem, *a.g.e.*, s. 105, 106.

milyon tutarında idi.²¹ Savaş boyunca Osmanlı hükümetinin, Almanya'dan aldığı borç miktarı ise “235.056.344” Osmanlı lirasına ulaştı.²²

Ancak 1918 yılına gelindiğinde Almanya borç verme yerine, devleti iç borçlanma yapması için teşvik ediyordu. Osmanlı hükümeti, iç borçlanmanın başarısızlıkla sonuçlanabileceğine dair endişeleri olsa da, bu yönetime başvuracaktı.²³

1. Birinci Osmanlı Dâhili İstikrazı:

1.1. İstikraz Kanununun Meclis-i Mebusan ve Ayan'da Tartışılması

Dâhili istikraz (iç borçlanma) ile ilgili kanun, 30 Mart 1918 tarihinde, Bakanlar Kurulu'nda görüşülerek incelenmesi ve görüşülmesi için Meclis-i Mebusana sevk edildi.²⁴ Meclis-i Mebusanın 30 Mart 1918 Cumartesi günü yapılan toplantısında, Maliye Nezareti tarafından gönderilen “*Yüzde 5 faiz ve yüzde 1 amortismanlı dâhili bir istikraz ve teferruatı hakkında[ki]*” kanun tasarısının Muvazene-i Maliye Encümenine gönderilmesine karar verildi.²⁵ Daha sonra, Muvazene-i Maliye Encümeni, Meclis-i Mebusan Başkanlığı'ndan gönderilen tezkereyi aynen kabul etti ve kanun tasarısı madde madde Meclis-i Ayan'da oylandı.²⁶ Aynı gün, Meclis-i Mebusan'da kanun tasarısının “müstacelen” müzakere edilmesi kabul edildi.²⁷

Meclis'te ilkin Maliye Nazırı Cavit Bey söz alarak kanun tasarısı hakkında meclisi bilgilendirdi. Cavit Bey ilk defa bu kanun ile halka müracaat edildiğini ve bunun mutlaka başarı ile neticelenmesi gerektiğini, bunun için de gerekli şartların düşünüldüğünü dile getirdi. Bu bağlamda, istikraz için karar verilen bu tarihin hem siyasi olarak hem de piyasa şartları açısından en uygun zaman olduğunu beyan etti. Cavit Bey siyasi açıdan,

²¹ Vedat Eldem, a.g.e., s.111.

²² Zafer Toprak, a.g.e., s.113.

²³ Zafer Toprak, a.g.e., s.118; Devletleri borçlanmaya iten sebepler ve borçlanma çeşitleri ile ilgili olarak Mehmet Cavid Bey'in tespitleri için bakınız: Mehmed Cavid, *Malumat-ı İktisadiyye*, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1329, s. 282- 290.; Borçlanma sebepleri ve çeşitleri için ayrıca Bkz. Memduh Yaşa, *Devlet Borçları*, Sermet Matbaası, İkinci Baskı, İstanbul 1971, s.11-17 ve 20-30.

²⁴ BOA. MV. 211/147. Meclis-i Vükela tarafından Meclis-i Mebusan Riyasetine gönderilen 30 Mart 1334 tarihli tezkere

²⁵ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)*, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.78, 30 Mart 1334(1918) c: 1, s.440.

²⁶ *Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC)*, Devre:3, Cilt: 2, İçtima Senesi: 4, İ. 46, 31 Mart 1334 (1918), s. 431-433.

²⁷ *MMZC*, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.79, 31 Mart 1334(1918) c: 1, s.526.

özellikle, Bolşevik ihtilali ile Rusya'nın savaştan çekilmesine atıf yaparak, varlığının devamını Osmanlının çöküşünde gören “*asırdide müthiş düşman[nın]*” perişan bir hâlde bulunduğunu²⁸, “...şimdiden sonra da Osmanlı Devleti[nin] Rus saltanatının enkazı karşısında evvelkinden daha kuvvetli, daha rasin bir surette teessüs et[tiğini]”, bu durumun millette özgüven hissini artırdığını ve bunun istikraz için uygun bir zemin hazırladığını ileri sürüyordu²⁹. Bunun yanı sıra, Cavit Bey, memlekette yeterince sermaye birikiminin mevcut olduğunu, bu durumun hedeflenen başarıya ulaşılması için ekonomik açıdan uygun şartları oluşturduğunu beyan ediyordu.³⁰ Kısacası, Cavid Bey hem moral hem de sermaye açısından halkın durumunun uygun olduğuna vurgu yapıyordu. Cavid Bey, ileride detayları tekrar verilecek, istikraz şartlarının halkın menfaatine göre düzenlendiğini ve toplumun katılımını sağlamak, ahaliyi teşvik etmek için de faiz oranının yüzde 5 olmasının yanı sıra bu miktarın altın olarak ödeneceğini ifade ediyordu. Ayrıca, yapılacak kura çekimleri ile kazanan numaralara amortisman bedeli de altın olarak verilecekti. Bir başka taahhüt ise istikraz tahvillerinin 1354 (1938) yılına kadar tedavülde kalması ve faizlerin bu süre zarfında indirilmemesi idi. Bunun yanı sıra, istikraza katılanların tahvil senedi almak için yapacakları bütün muameleler ve bu istikraz karşılığında alacakları faiz her türlü vergiden muaf tutulacaktı.³¹ Dolayısıyla istikraza dâhil olacaklar ciddi bir kâr elde etmiş olacaktı. Cavit Bey bu süreci; “*Hükümet için asgari fedakârlık istikraza talip olacaklar için âzami istifade ve memleketimizin, heyeti umumiyeye-i içtimaiyyesi için de büyük bir menfattır.*” şeklinde özetlemekteydi.³²

Cavid Bey, istikrazın başarı ile sonuçlanmasının düşmanlarda “*en kanlı bir meydan muharebesin [in]*” kazanılmasından daha fazla bir tesir, hatta “...*daha müthiş bir darbe-i hüsrân ve elem teşkil edece[ğini]*” ileri sürüyordu. Bunun yanı sıra, düşmanların Türkiye'nin bağımsızlığını “*kemirmek için*” parayı bir silah gibi kullandıklarını da beyan ediyordu. Ancak, bu istikraz ile birkaç haftada toplanacak milyonların, Türkiye'ye karşı kullanılan bu silahın “*körlenmeye yüz tutmuş bir silah*” olduğunu

²⁸ MMZC, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.79, 31 Mart 1334(1918) c: 1, s.526.

²⁹ MMZC, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.79, 31 Mart 1334(1918) c: 1, s.526-527.

³⁰ MMZC, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.79, 31 Mart 1334(1918) c: 1, s.527.

³¹ MMZC, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.79, 31 Mart 1334(1918) c: 1, s.527.

³² MMZC, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.79, 31 Mart 1334(1918) c: 1, s.528

göstereceğini, bununla birlikte, ekonomik bağımsızlığın en muhkem temellerinin atılacağını dile getiriyordu.³³

Cavid Bey halktan her kesimin istikraza katılmalarını istiyor ve bu talebin bir bağış ve yardım talebi olmadığını da altını çizerek Meclisten halka şu davette bulunuyordu:

“... dünyada hayat-ı maddiyede en büyük saik olan menfaat-ı şahsiye saikinin hayat-ı maneviyede en ulvi ve en kudsi bir saik olan hizmet-i vatan saikiyle itilâf etmiş olduğu bir teşebbüse kendilerini davet ediyorum. Bu istikrazda efradın menafî-i maddiyesi ne derecede temin edilmişse, vatana edilecek hizmet o derecede büyüktür. İşte bunun içindir ki, efrad-ı milletten talep ettiğim şey, arz ettiğim gibi teberru ve iane değil, kendi menafî-i maddiyelerini istihsal eyleyerek ulvi ve mukaddes bir hizmet-i vatan ifa eylemeleridir.”³⁴

Daha sonra söz alan Aydın Mebusu Veli Bey ise memleketin bir imtihandan geçtiğini ve milletin bu süreçte her türlü meziyetini ortaya koyduğunu, ordunun üzerine düşeni hakkıyla yerine getirdiğini beyan ediyordu. Veli Bey istikrazı, düşmanların Osmanlı Devleti hakkındaki; ‘Müttefiklerin desteği olmasa idi sendelerdi.’ düşüncesinin yanlışlığını âleme ispat edilecek bir fırsat olarak görüyordu ve bunu “... biz âleme isbat etmeliyiz ve isbat edebiliriz ki, mevcûduyyet-i milliyemizin mevzuubahs olduğu zamanlarda kendi yağımızla kavrulacak tedâbiri, şekl-i iktisâdi ve malîsinde dahi ittihaz kudretinden mahrum değiliz.” şeklinde dile getiriyordu. Ayrıca Veli Bey, milletin, varlığının bekasını sırf kendi kuvvetine dayanarak muhafaza ve müdafaa edebileceğini dosta düşmana kanıtlayacağını da ifade ediyordu.³⁵

Antalya Mebusu Hamdullah Emin Paşa da askerî savaşın zafer ile sonuçlanmak üzere olduğunu, bundan sonra iktisadi bir savaş döneminin başlayacağını ve bu savaş için de donanımlı olunduğunun bu kanun ile ispat edileceğini ileri sürüyordu.³⁶

Tasarının maddeleri görüşülürken söz alan İzmir Mebusu Simonaki Simonoglu Efendi, istikrazın başarıya ulaşabilmesi için maliye müesseselerinin ve bankaların kredi desteği sağlaması gerektiğine dikkat

³³ MMZC, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.79, 31 Mart 1334(1918) c: 1, s.528.

³⁴ MMZC, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.79, 31 Mart 1334(1918) c: 1, s.528-529.

³⁵ MMZC, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.79, 31 Mart 1334(1918) c: 1, s.529.

³⁶ MMZC, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.79, 31 Mart 1334(1918) c: 1, s.529.

çekerek şu örneği veriyordu; “... bugün bir tüccarın 2.000 lirası varsa- mademki Maliye Nazırı faizinin bedelini altın verecektir- niçin 2.000 lira yerine 6.000 liralık kaydolmasın.” Bunun için de bankaların “ahaliye” kolaylık sağlaması gerektiğini belirtti.³⁷ Cavit Bey, Simonaki Simonoglu Efendi’ye verdiği cevapta, mali kuruluşlarla görüşüldüğünü, gerek yerli gerekse yabancı kuruluşların, kendi çıkarlarını da gözeterek, istikraza katılacaklara her türlü kolaylığı sağlayacaklarına dair beklentilerini ifade etti.³⁸

Meclis-i Mebusan’da kabul edilen dâhili istikraz kanunu, yukarıda da değinildiği üzere, aynı gün Meclis-i Ayan’da da görüşüldü. Bu görüşme esnasında Ahmet Rıza Bey ile Maliye Nazırı Cavit Bey arasında sert tartışmalar oldu. Ahmet Rıza Bey “... Bu kanun da okunmadan, tetkik edilmeden müzakere ediliyor, acele çıkıyor.” şeklinde itirazını dile getirdi.³⁹ Buna karşılık, Cavit Bey bu kanunun milletin menfaatine uygun olduğunu, bu nedenle hem Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından hem de Meclis-i Mebusan tarafından aynen kabul edildiğini, ayrıca, kanunen Maliye Nazırı’nın istikraz akdetme yetkisinin olduğunu, fakat bunu kanunla daha güçlü hâle getirmek için meclise başvurduğunu ifade etti.⁴⁰ Bu tartışmalardan sonra, kanun Meclis-i Ayan’da da aynen kabul edildi.⁴¹ Daha sonra, Kanun-ı Esasi’nin otuzuncu maddesine göre gerekli işlemlerin yapılması ve resmi gazetede ilan edilmesi için yazılan 2 Nisan 1918 tarihli kararname Meclis-i Ayan Riyaseti tarafından Sadarete gönderildi.⁴² Aslında, dâhili istikraz’a itirazı olan bir isim de o gün mecliste bulunmayan Damat Ferid Paşa idi. Ancak, Damat Ferid Paşa eleştirisini, Meclis-i Ayan’ın 12 Kânunuevvel 1918 tarihli toplantısında, “1334 senesi Düyunu Umumiye bütçesine, Osmanlı İstikrazı Dâhilîsinin mürettebatı seneviyesi ve komisyonu olmak üzere 995 060 lira 16 kuruş ilavesine dair kanun layihası” görüşülürken dile getirecekti. Damat Ferit’e göre Talat Paşa ve arkadaşları devleti hem siyasi hem de idari açıdan perişan bir hale getirmişlerdi. Aynı

³⁷ MMZC, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.79, 31 Mart 1334(1918) c: 1, s.530.

³⁸ MMZC, Devre:3, Cilt: 3 İçtimai Senesi:4, İ.79, 31 Mart 1334(1918) c: 1, s.531.

³⁹ Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC), Devre:3, Cilt: 2, İçtima Senesi: 4, İ. 46, 31 Mart 1334 (1918), s. 431.

⁴⁰ MAZC, Devre:3, Cilt: 2, İçtima Senesi: 4, İ. 46, 31 Mart 1334 (1918), s. 432.

⁴¹ MAZC, Devre:3, Cilt: 2, İçtima Senesi: 4, İ. 46, 31 Mart 1334 (1918), s. 432-433.

⁴² BOA. İ.DUİT. 90/1, lef 2, Meclis-i Ayan’dan Sadaret’e gönderilen 243/118 no’lu ve 2 Nisan 1334 tarihli yazı; BOA. İ.DUİT. 90/1, lef 3, Meclis-i Ayan Kararnamesi.

şekilde Cavit Bey de milli serveti ve maliyeyi harap etmişti ve dâhili istikraz Cavit Bey'in en büyük hatası idi.⁴³

1.2. Birinci Osmanlı Dâhil-i İstikraz Kanunu ve Uygulanma Süreci

Meclis-i Mebusan ve Ayan'da maddeleri tek tek görüşülerek kabul edilen “Birinci Osmanlı İstikrâz-ı Dâhilîsi Hakkında Kanun-ı Mahsus[un]” maddeleri şu şekilde idi:⁴⁴

“Madde: 1 Maliye Nazırı yüzde beş faizli ve yüzde bir amortismanlı miktarı gayr-i muayyen dâhili bir istikrâz akdine ve bu istikrâzın hâsıluna nazaran iktiza eden mürettebât-ı seneviyyeyi 1334 senesi Duyûn-ı Umumiye bütçesine fasl-ı mahsus olarak aleyhul vaz'a me'zundur.

Madde: 2 İşbu istikrâzın faizi altın olarak tesviye olunacağı gibi tahvilat kur'a keşidesiyle itfâ olunduğu takdirde re'isü'l-mal itfâ akçesi dahi altın olarak te'diye edilecektir.

Madde: 3 İşbu istikrâz bin üç yüz elli dört senesinden evvel tahvil-i deyn(borç) suretiyle veya suret-i aherle tedavülden ref'(kaldırmak) edilmeyecektir.

Madde: 4 İş bu istikrâzın muamelat-ı ihraciyyesine müteallik her nev'i ilanât evrak ve senedât ile muvakkat ve kat'î tahviller ve bunların kuponları ve te'diyyeye müteallik evrak ve senedât ve muamelat hâlen ve âtiyen her nevi damga resmiyle kâffe-i rüsüm-ı saireden muaf olduğu gibi faizleri de hâlen ve âtiyen hiçbir nam ile hiçbir nevi vergiye tabi' olmayacaktır.

Madde: 5 Maliye Nazırı işbu istikrâzın netâyicine dair bir rapor tanzim edip 1334 sene-i maliyesi nihayetine kadar Meclis-i Ayan ve Mebusana tevdi' edecektir.

Madde: 6 İş bu istikrâzın bilumum masârîf-i ihraciyesi 1334 senesi maliye bütçesine fasl-ı mahsus olarak vaz' ve sarf edilecek ve mikdar-ı kati'yesi ceride-i resmiye ile 1334 sene-i maliyesi nihayetine kadar neşr ve ilan olunacaktır.

⁴³ MAZC, Devre: 3, Cilt: 1, İçtima Senesi: 5, İ: 15, 12 Kânunuevvel 1334 (1918), C: 1, s. 189-190.

⁴⁴ BOA. DH.İ UM. 22-1/36, Memurîn-i Maliyeye tamimen yazılan telgrafname sureti., Ayrıca bkz: MAZC, Devre:3, Cilt: 2, İçtima Senesi: 4, İ. 46, 31 Mart 1334 (1918), ss. 432-433.; “İstikraz-ı Dahili Kanunu”, *İkdam*, 9 Nisan 1334/1918, s.2; “Birinci Osmanlı İstikraz-ı Dahilisi Hakkında Kanun-ı Mahsus”, *Ceride-i İlmiye*, Şaban 1336 (Hicri), Cilt 4, Sayı 36, s. 1076.

Madde: 7 İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren mer'ûil icradır.

Madde: 8 İşbu kanunun icrasına Maliye Nazırı me'zundur."

3 Nisan 1918 tarihli dâhili istikraz kanunu 7 Nisan 1918 tarihinde Takvim-i Vekâyi' de yayınlanarak yürürlüğe girdi.⁴⁵ Bundan sonra, başarılı bir netice almak için çalışmalar yapılacaktı. Hükümet istikrazın başarılı olabilmesi için bütün imkânlarını seferber etti. Hedeflenen neticeye ulaşmak için iki unsur ön plana çıkıyordu. Bunlardan birisi devlet görevlilerinin işlerini titizlikle yapmalarını sağlamak ki bu Maliye Nezaretinin genelgelerinde görülüyordu. İkinci ve en önemli unsur propaganda vasıtalarını kullanarak, halkın bu istikraza katılımını sağlamaktı. Bunun için, sokaklara asılan "ilannameler" ile halka duyurular yapıldı.⁴⁶ Daha sonra, Maliye Nezareti aşağıda örneği görülen ilan ile "Birinci Osmanlı İstikraz-ı Dâhilîsi[ni]" kamuoyuna duyurdu.⁴⁷

İlanat

Maliye Nezareti Birinci Osmanlı İstikraz-ı Dâhilîsi

Kaynak: Zaman, 15 Nisan 1334/1918, s. 4.

⁴⁵ “% 5 Faiz ve %1 Amortismanlı İstikrâz- ı Dâhili Kanunu”, *Takvim-i Vekâyi'* 7 Nisan 1334(1918), no: 3203, s. 1.

⁴⁶ “İstikraz-ı Dâhili”, *İkdam*, 10 Nisan 1334/1918, no: 7603, s. 2,

⁴⁷ *İkdam*, 12 Nisan 1334/1918, no: 7605, s. 2, *Sabah*, 12 Nisan 1334/1918, no: 10203, s. 2, *Zaman*, 15 Nisan 1334/1918, no: 12, s.4, *Zaman*, 16 Nisan 1334/1918, no: 13, s. 3.

Dâhili İstikraz Kanunu'nun Meclis-i Umumi'de kabul edilmesinin ardından Maliye Nazırı Cavid Bey gazetelere beyanatlar ve mülakatlar vermeye başladı. Bu bağlamda, Rumca Patris gazetesine verdiği mülakatta, Cavit Bey istikraz kanununun teferruata dair olan kısımlarından bahsediyordu ki bu teferruatlar, aşağıda belirtilecek olan, bir genelge ile maliye memurlarına da bildirilecekti. Ayrıca, Cavid Bey bu mülakatında gazeteden istikraza katılmanın ne kadar faydalı bir iş olduğuna dair yayın yapmasını talep ediyordu.⁴⁸ Nitekim bu talep karşılık bulacak ve aşağıda örnekleri görüleceği üzere, dönemin gazeteleri, dergileri ve ileri gelen gazetecileri ciddi destek vereceklerdi.

Bunun yanı sıra, halkın konferanslar yoluyla bilgilendirildiği görülmektedir. Konferansın konuları arasında dâhili istikrazın karşılığı ve teminatı, bankaların bu konuda sağlayacakları kolaylıklar ve istikrazın maddi ve manevi açıdan getirisi vardı.⁴⁹ Konuyla ilgili yabancı dilde de konferans verilecekti.⁵⁰ Darülfünun müderrislerinden Zühdü Bey Ticaret Mekteb-i Âli'sinde verdiği bir konferansta istikrazın faizinin altın olarak verilmesinden yola çıkarak kişilere sağlayacağı kazancı anlatmak için dâhili istikrazı “altın istikraz” olarak adlandıranların olduğunu dile getiriyordu. Ayrıca, dâhili istikrazın “milli iktisat” açısından getirisini de madde madde açıklıyordu.⁵¹

Maliye Nazırı tarafından maliye memurlarına gönderilen bir genelgede istikraz kanununun önemi ve nasıl uygulanacağı anlatılmıştı. Bu genelgeye göre, İstikrazın yüzde 5 olan faizi altı ayda bir olmak üzere senede iki defa altın olarak verilecekti. Bununla birlikte, tahvillerin altı ayda bir yapılacak çekilişle ödenmesi hâlinde anapara da altın olarak ödenecekti. Tahviller 20, 100 ve 500 Osmanlı lirası şeklinde düzenlenmişti. Bu tahviller basılıncaya kadar istikraza katılanlara her biri yirmi lira kıymetinde geçici senetler verilecekti. Ayrıca, katılımcılara altı aylık faizlerin peşin olarak verilmesi kararlaştırılmıştı. Buna göre, “... *istikraza talip olan bir zat yüz*

⁴⁸ “Dâhili İstikraz Maliye Nazırı Cavid Bey'in Beyanattı”, *Vakit*, 3 Nisan 1334/1918, no: 164.

⁴⁹ “Hamid Bey'in Konferansı”, *Sabah*, 17 Nisan 1334/1918, no: 10208, s. 2; Ayrıca bakınız; “Hamid Bey'in Konferansı”, *Vakit*, 20 Nisan 1334/1918, no 181, s. 2; Beyoğlu'nda dâhili istikraza dair Muallim Doktor Bakır (?) Behar tarafından verilecek bir konferans duyurusu için bakınız: “İstikraz-ı Dâhili”, *Vakit*, 26 Nisan 1334/1918, no: 187, s. 2.

⁵⁰ Ticaret Mekteb-i Âli'sinde Fransızca konferans verileceğine dair haber için bakınız; “İstikraz-ı Dâhili Hakkında Konferans”, *Zaman*, 21 Nisan 1334/1918, No:18, s. 4.

⁵¹ “İstikraz-ı Dâhili Etrafında”, *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, 15 Mayıs 1334/1918, Sayı: 17-41, Sene 2, Cilt 2, s. 274-275.

liralık evrak-ı nakdiye itfa edince kendisine yüz lira kıymetinde beş kıt'a (parça) sened-i muvakkatle⁵² beraber yüz liranın altı aylık faizi olan iki buçuk Osmanlı altını da aynen verilecek[ti.]” Ayrıca bu istikraza karşılık olarak “*devletin en sağlam ve en mühim varidatı*” teminat olarak ayrılacaktı. Dolayısıyla bu istikraza iştirak edenler açısından büyük bir maddi menfaat demektir. İstanbul ve taşrada ödeme işlemleri Osmanlı Bankası tarafından yapılacaktı. Bununla birlikte bütün bankaların yardım etmeleri sağlanmıştı.⁵³ Ancak bu düzenlemeleri Çiftçiler Derneği, istikraza katılmak isteyen çiftçiler ve köylüler açısından, yeterli bulmayacaktı ve konuyla ilgili olarak Maliye Nezaretine bir mektup gönderilecekti. Bahsedilen bu durumu köşesine taşıyan Yunus Nadi Çiftçiler Derneğinin yapılan düzenlemelere ek olarak:

“1-Ziraat Bankası'nın dahi bu istikrâzı kayıt ve kabule memuriyeti.

2- İstanbul tahsil şubelerinde-banka memurları vasıtasıyla yapılacak kayıt muamelesinin taşralarda mal müdüriyetlerine kadar tevsi' ve teşmili.” şeklinde iki önerisi olduğunu belirtiyordu.⁵⁴ Nitekim daha sonra alınan bir kararla taşrada Osmanlı Bankası şubelerinin bulunmadığı yerlerde Ziraat

⁵² 4 Mart 1919 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nazırı tarafından Sadarete gönderilen bir yazı da senetlerin sahtesinin çıktığı anlaşılmaktadır. Bu yazıda Sadaretin 4 Şubat 1919 tarihinde sahte senetlere ödenecek olan faizlerin zararının ziraat bankasına verilecek ücretten alınacağı uyarısı yapıldığı, ancak bu zararın karşılanmasının mümkün olmayacağı ve Maliye Nezareti tarafından bu işin halledilmesi talebi dile getiriliyordu. *BOA. BEO.* 004559.341885.002. Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından 4 Mart 1334/1918 tarihinde gönderilen 33881/10 numaralı yazı.; Konuyla ilgili dile getirilen talep Sadaret tarafından, 17 Mart 1919 tarihinde, Maliye Nezaretine bildirildi. *BOA. BEO.* 004559.341885.001. Sadareten Maliye Nezaretine gönderilen 17 Mart 1335 (1919) tarihli yazı.

⁵³ *BOA. DH. İ. UM.* 22-1/36. Memurîn-i Maliyeye Tamimem Yazılan Telgrafname Sureti., Ayrıca Bkz. “Maliye Nezaretinin Bir Tamimi”, *Sabah*, 12 Nisan 1334/1918, no:10203.; Ticaret-i Umumiye Mecmuası'nın 18 Nisan 1918 tarihli nüshasında yer alan tarife göre geçici senetlerin üst kısmında “*Devlet-i Osmaniye Maliye Nezareti*” yazısı bulunuyordu. Bu yazının her iki yanında da “*yüzde beş altın faiz*” ile birlikte “*20 lira-yı Osmani*” ifadeleri yer alıyordu. Alt kısımda ise “*teminat-ı mahsusayı haiz olub yüzde beş faizi altın olarak tesviye edilecek istikraz-ı dahili yirmi aded Osmanlı lirası kıymet-i itibariyesi bulunan sened-i muvakkattır.*” şeklindeki ifadeye yer verilmişti. “İstikraz-ı Dahilimizin Muvakkat Senedleri”, *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, 18 Nisan 1334/1918, Sayı: 15-39, Sene 2, Cild 2, s. 247.; Tarifi verilen geçici senet görseli için Bkz. Hüseyin Al, Şevket Kamil Akar, *Osmanlıdan Günümüze Borsa Dersaadet Tahvilat Borsası 1874-1928*, İstanbul 2014, s. 144; *İmparatorluktan Cumhuriyete Kağıt Paranın Öyküsü The Odyssey of the Paper Money from the Empire to the Republic*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 95.

⁵⁴ Yunus Nadi, “İstikrazımız ve Ziraat Bankası”, *Tasvir-i Efkâr*'dan aktaran *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, 1 Mayıs 1334(1918), Sayı 7, Yıl 2, s. 290.

Bankası da dâhili istikraz için kayıt alabilecekti.⁵⁵ Hem devlete hem de istikraza katılacak olanlara büyük fayda sağlayacağı düşünülen bu sürecin başarıyla sonuçlanması için Maliye Nazırı memurlarından çaba göstermelerini istiyordu.⁵⁶

Maliye Nazırı Cavit Bey, 8 Nisan 1334 (1918) tarihinde, maliye memurlarına gönderdiği bu telgrafı istikraz kanununun yüz nüshasıyla birlikte Dâhiliye Nezaretine de gönderdi. Cavit Bey istikrazın başarı ile sonuçlanmasının önemini şu cümle ile dile getirmişti; “... *İstikraz-ı mezburun muvaffakiyeti memleketin kudret-i iktisadiyesini müttefik ve düşman memleketlerde ispat edecek bir mi'ayâr (ölçek) olacak[tır].*” Cavit Bey bu istikraza katılmanın hem bir vatani hizmet olduğunu hem de katılımcılara büyük maddi yararlar sağlayacağını vurgulayarak “*ahalinin iştirakinin temini için*” gerekli olan tavsiyelerin yapılmasını ve defterdarların Osmanlı Bankası müdürleriyle görüşerek gerekli yayınların yapılmasının bir genelge ile tebliğ edilmesini Dâhiliye Nezareti'nden talep ediyordu.⁵⁷

Bunun üzerine, İdare-i Umumiye-i Dâhiliye Müdüriyeti tarafından, İstanbul, Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Beyrut, Haleb, Hüdavendigâr, Diyarbakir, Suriye, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Ma'mûratülaziz, Musul, Van Vilayetleri ile Eskişehir, Urfa, İçel, İzmit, Bolu, Teke, Canik, Cebel-i Lübnan, Çatalca, Zor, Karahisar-ı sahib, Karesi, Ka'la-i Sultan, Kayseri, Kütahya, Maraş, Menteşe, Niğde Mutasarrıflıklarına ve Medine-i Münevvere Muhafızlığına, Maliye Nazırı Cavit Bey'in taleplerini içeren, bir genelge gönderildi.⁵⁸ Nitekim Maraş'tan Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir telgrafta dâhili istikraza 2249 hisse kaydolunduğu bildirilmekle birlikte, bunun için yapılan teşviklere de dikkat çekilmekteydi.⁵⁹ Hükümet istikraz girişiminin başarı ile sonuçlanması için hassas bir tavır sergilemekteydi. Özellikle Maliye Nezareti yoğun bir tempo içerisine girmişti. Bu bağlamda, Cavit Bey 11 Nisan 1918 tarihinde Borsa komiseri ve bütün borsa mübâyaaacıları ile Maliye Nezaretinde bir toplantı

⁵⁵ “İstikraz-ı Dâhili Halka Teshilat İçin Tedbirler”, *Ceride-i Sofîyye*, 8 Mayıs 1334, no: 140, s. 397.

⁵⁶ *BOA. DH. İ. UM. 22-1/36.*

⁵⁷ *BOA. DH. İ. UM. 22-1/36.* Maliye Nezareti tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 1370/16 Numaralı yazı.

⁵⁸ *BOA. DH. İ. UM. 22-1/36.* İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdüriyeti tarafından Vilayetlere ve Mutasarrıflıklara gönderilen yazı.

⁵⁹ *BOA. DH. İ. UM. 22-1/36.*

yaparak dâhili istikraz hakkında bilgi verdi.⁶⁰ Bununla birlikte, Vilayetlere ve Mutasarrıflıklara gönderilen bir telgrafta İstanbul harikzedegani (yangınzede) için istenilen yardım ile istikraza ait muamelelerin aynı zamana denk geldiği belirtilerek, bu durumun istikraza katılımı olumsuz etkilememesi için gerekli özenin gösterilmesi istenecekti.⁶¹ Bunun yanı sıra, istikraza katılımı artırmak için düşman devletlerin vatandaşlarının da bu istikraza katılabilecekleri gazete ilanı ile duyurulmuştu.⁶²

Maliye Nezareti dâhili istikrazın hangi şartlar altında gerçekleşeceğine dair Duyun-ı Umumiye ve Bank-ı Osmanî ile bir müzakere yaptı ve şu şartlar üzerinde mutabakata varıldı:

“1- İstikrazın unvan-ı resmisi “Yüzde beş faizli 1334 Osmanlı İstikraz-ı Dâhilîsidir.”

2- İstikraz tahvilatı başa baş olmak üzere beheri yirmi liralık bir, beş ve yirmi tahvil olarak yahut 20 ve 100 ve 500 liralık olmak üzere ihraç edilecek ve her tahvilde bir numero bulunacaktır.

3-Tahvilat Türkçe ve Fransızca olacak, üzerlerinde Maliye Nazırıyla Duyun-ı Umumiye Meclis-i İdare Reisinin ve Bank-i Osmanî Müdür-i Umumisinin imzaları bulunacaktır. Tahvilat-ı muvakkatede yalnız Maliye Nazırının imzası olacaktır.

4- Kayıt muamelesi İstanbul’da Mayıs’ın birinden otuz birinci günü akşam saat beşe kadar devam edecektir. Kayıt muamelesi İstanbul’da bilumum bankalar tarafından icra edilecek, taşralarda Osmanlı bankasının bilumum şubelerinde ve diğer bankaların ilannamelerde zikredilen şube ve muhabirleri nezdinde yapılacaktır.

5- İstikraza kayıt olunan zevat tahvillerin bedelini derhal tesviye edecek ve faizler derhal kendilerine te’diye olunacaktır. Ancak vilayetlerde Mayıs zarfında kayıt olunanlar faizi Haziran’da, Haziran zarfında kayıt olunanlar faizi Temmuz zarfında alacaklardır.

⁶⁰ “İstikraz-ı Dahili Hakkında Maliye Nezaretinde Bir Müzakere”, *Sabah*, 12 Nisan 1334/1918, no:10203, s. 1.

⁶¹ *BOA. DH. İ. UM.* 22-1/41. İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdüriyeti tarafından Vilayetlere ve Mutasarrıflıklara gönderilen yazı.

⁶² *İkdam*, 10 Nisan 1334/1918, no: 7603, s. 2.; “Takvim-i Matbuat-Dahili İstikraz”, *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, 18 Nisan 1334/1918, Sayı: 15-39, Sene 2, Cilt 2, s. 243.

6- İstikraza Mayıs'ın ikinci haftasında kayıt olunanlar beheri yirmi liralık tahvil için iki kuruş, üçüncü hafta zarfında kayıt olunanlar dört kuruş, dördüncü hafta zarfında kayıt olunanlar altı kuruş eyyam-ı müte'ahhire faizini evrak-ı nakdiye olarak vereceklerdir. Fakat kendilerine altı aylık tam ve altın olarak tesviye edilecektir. Vilayetlerde faiz bir ay sonra verileceği için eyyam-ı müte'ahhire faizi alınmayacaktır.

7- Faizler her sene Mayıs ve Teşrinisani ibtidalarında daima peşin olarak tesviye edilecektir. Muvakkat tahviller kuponu mahtûm (mühürlü) olmadığından bunlar tahvilat-ı kati'yye ile mübadele edilinceye kadar faizler te'diye edilmiş olduğunu mübin (açıklayan) üzerlerine damga vaz' olunacaktır. Vilayetlerde ise ibtidâ bankalar tarafından makbuz verilecek, ba'de bu makbuzlar nihayet Ağustos nihayetine kadar tahvilat-ı muvakkat ile tebdil edilecektir.

8- İstikraz azami olarak 37 senede itfâ olunacaktır. (borcun ödenmesi) itfâ muamelesi tahvilatın fiyatı İstanbul piyasasında başa baştan dîn (aşağı, alt) olduğu takdirde borsadan mübâyaa suretiyle, başa baş yahut başa baştan yüksek olduğu takdirde kur'a keşidesi suretiyle icra edilecektir. Bu muamelat duyun-ı umumiye marifetiyle icra olunacaktır. Her altı aylık vadenin hululünden on beş gün evvel duyun-ı umumiye idaresi Nisan ve Teşrinievvel aylarının ilk on günü zarfında ki fiyatların vasatîsini (ortalamasını) esas ittihaz ederek kur'a keşide edip edilemeyeceğinden bankayı haberdar edecektir.

9- Keşide muamelatı Nisan ve Teşrinievvel'in yirminci günü yapılacaktır. İlk keşide – lüzum olursa- Teşrinievvel'in on dokuzuncu günü "çünkü yirminci pazara musadifdir (rastlamak)." icra olunacaktır. Tahvilatın fiyat-ı itibarisi altın olarak tesviye edilecektir.

10-İstikraz mürettebat-ı seneviyesinin karşılığı bervech-i atidir:

Evvela, varidat-ı mahsusa fazlalarının hükümete ait serbest hissesinden ilk altı yüz bin liralık meblağ.

Saniyen, muhtelif vilayet ve sancakların ağnâm hâsılatı 332 senesi varidat-ı mahsusa fazlasından hükümetin serbest hissesi şimdiye kadar telgrafla alınan malumata nazaran 600 000 liraya baliğ olmuştur.

İş bu karşılıklardan hâsıl olan varidat Duyun-ı Umumiye İdaresi tarafından Osmanlı Bankasına tevdi' olunarak orada terâküm edecektir (birikme-yığılma).

Diğer taraftan meydan-ı tedavülde bulunan evrak-ı nakdiyenin azami zaman-ı itfâsı olan on birinci senenin nihayetine kadar Bank-i Osmani vadenin hulûlünden altı hafta evvel lazım gelen altın-ki her defasında bu altını Almanya hükümeti İstanbul'da Duyun-ı Umumiye İdaresi'ne göndermeyi taahhüt etmiştir- Duyun-ı Umumiye'den evrak-ı nakdiye mukabilinde mübadele ederek tahvilat hamillerine (sahiplerine) tevzi' eyleyecek ve o miktarda evrak-ı nakdiye mevki'-i tedavülden kaldırılacaktır.”⁶³

Yukarıda maddeleri zikredilen antlaşma çerçevesinde, Maliye Nezareti, Duyun-ı Umumiye İdaresi ve Bank-ı Osmani, borçlanma sürecini birlikte yürüteceklerdi.

Bundan sonra, Osmanlı toplumunun bütün kesimlerinin sürece katkı sağlamaları için, özellikle, istikraza katılmanın vatanperverliğin bir gereği olduğu anlayışının yerleşmesi için çaba sarf edilmiştir. Bu çerçevede “Osmanlı Hanımları[na]” da sesleniliyordu ve devletin üç seneyi aşkın bir süredir kuvvetli düşmanlara karşı bir ölüm kalım mücadelesi verdiği, düşmanların amacının Osmanlıları “Anadolu'nun içlerine göndererek esir ve zelil bir aşiret hâline indirmek” olduğu dile getiriliyordu. Çağrıda Osmanlı'nın bu savaşa dâhil olmasının namusuna ve bağımsızlığına yönelik tehdide karşı koymak ve kendini müdafaa etmek mecburiyetinden kaynaklandığı ifade ediliyordu. Bu noktada, askerlerin cephedeki mücadelesi de bu amaca hizmet ediyordu. Savaş giderlerinin devletler üzerinde büyük bir yük oluşturduğu ve devletlerin bunu hafifletmek için çeşitli yollara başvurdukları ve dâhili istikrazın da bu yollardan birisi olduğu beyan ediliyordu. İstikrazın çok karlı bir iş olduğunun altı çizilirken, teşvik mahiyetinde, başka ülkelerde daha az getirisi olan istikrazlar için kadınların

⁶³ “İstikraz-ı Dâhili Şeraiti”, *Zaman* 19 Nisan 1334/1918, no: 16, s. 3.; “İstikraz-ı Dahili Haberleri Duyun-ı Umumiye ve Bank-ı Osmani ile Akdedilen Mukavelenameler”, *Sabah* 19 Nisan 1334/1918, no: 10210, s. 2, Ayrıca Bakınız: “İstikraz-ı Dahili”, *Karesi*, 6 Mayıs 1334/1918, no: 51-207, s. 3; 13 Mayıs 1334/1918, no: 52-208, s. 4. Bu müzakerede Osmanlı Hükümeti Biga Mebusu ve Maliye Nazırı Cavid Bey, Duyun-ı Umumiye-i Osmaniye İstanbul Mebusu ve Duyun-ı Umumiye Meclis İdare Reisi Hüseyin Cahid ve Osmanlı Bankası ise Direktör J. Kartalı(?) Efendi ve Direktör Vekili B. Keresteciyan Efendi tarafından temsil edilmiştir. Bkz: “% 5 Faizli İstikraz-ı Dâhilisi Hakkında Duyun-ı Umumiye ve Osmanlı Bankasıyla İmza ve Teatisine 24 Nisan 1334 Tarihinde İrade-i Seniyye-i Hazreti Padişahi Mütallik Buyurulan Mukavelename”, *Takvim-i Vekâyi'*, 26 Kanun-ı sani 1335 (1919), no: 3455, s. 2-3. Mezkur mukavelenin tam metni için bkz: *Takvim-i Vekâyi'*, 26 Kanun-ı sani 1335 (1919), no: 3455, s. 2-4; *Takvim-i Vekâyi'*, 27 Kanun-ı sani 1335 (1919), no: 3456, s. 2-4.

elmaslarını satarak, çocukların ise kumbaralarındaki paralar ile katıldıkları örneği veriliyordu. İstikraza katılmanın aynı zamanda “milli ve vatani” bir iş olduğu ve buraya verilecek kuruluşların bir askerin savaşındaki vazifesine eş değer olduğu ileri sürülüyordu. Kadınlara istikraza katılmalarının ve yöndeki çabalarının cephedeki asker üzerinde oluşturacağı tesir şu şekilde anlatılıyordu:

“Unutmayınız ki sizin göstereceğiniz himmet ve fazilet düşman karşısında siperler içinde müdafaa-i vatanla uğraşan kocalarınız, çocuklarınız, kardeşleriniz kalbinde şükran ve gayret hislerini artıracak, onlara << demek ki arkada bizim için uğraşanlar eksik değil imiş!>> kanaatini verecektir. Onlar henüz bir çocuk iken muhabbetinizden, nevazişinizden (okşama) hoşlanırlardı şimdi de göstereceğiniz bu eser-i şefkate muhtaçtırlar. Bunda şüphemiz olmasın”

İstikrazın başarı ile neticelenmesinde erkeklere göre kadınların daha gayretli olacağı inancı ile kadınların “hem vatani hem de nafi” olan bu işte çaba ve yardımları bekleniyordu.⁶⁴

Buna benzer bir anlayışla, Ermeni gazetelerinin de bu işin sadece ticari bir iş olmadığını aynı zamanda vatani bir hizmet olduğunu belirterek Ermeni tüccarların bu istikraza katılmalarını teşvik ettikleri haberi Zaman Gazetesi’nin 19 Nisan 1918 tarihli nüshasında yer alıyordu.⁶⁵

Bunun yanı sıra dâhili istikraz nedeniyle Mehmet Asım tarafından bir risale kaleme alındı. Mehmet Asım istikrazı “bir kazanç fırsatı” olarak değerlendiriyordu. Çünkü o güne değin bu kadar uygun şartlarda bir istikraz akdedilmemişti ve hükümetin sermaye sahiplerine göstermiş olduğu kolaylığın örneği yoktu. Mehmet Asım benzer bir kazanç imkânının daha önce İtibar-ı Milli Bankası’nın esham satışında ortaya çıktığını ancak o zaman tereddüt ederek esham almayanların sonra bunun ne kadar kârlı bir iş olduğunu anladıklarını dile getiriyordu. Mehmet Asım dâhili istikraz için de “Bakalım Osmanlı milleti layıkıyla takdir edecekler mi?” diye soruyordu. Bunun dışında daha önceki fırsat ile şimdiki arasında bir fark vardı. O da yabancıların İtibar-i Milli Bankası eshamı alamazken dâhili istikraz tahvili alabilmeleri idi. Bir önceki durumda rekabet yok iken şimdi Osmanlıların rakipleri “büyük büyük bankalar, banker, bütün ecnebi zenginleri” idi.

⁶⁴ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon No: 180 9 0 0- Kutu No: 160- Dosya No: 768- Sıra No: 6, s. 1, 2.

⁶⁵ “İstikraz-ı Dâhili ve Ermeniler”, *Zaman* 19 Nisan 1334/1918, no: 16, s. 3.

Mehmet Asım bu fırsatın kaçırılmasını istemiyor ve yirmi lirası bulunan birisinin bile “hiç olmazsa bir tek tahvil” almasını istiyordu.⁶⁶

2. Sürecin Basına Yansıması ve Basındaki Değerlendirmeler

Yukarıda örnekleri görüldüğü üzere, basın dâhili istikraz sürecinin vatandaşlara duyurulması ve toplumun ilgisinin sağlanması açısından önemli bir iletişim aracı olmuştur. Nitekim basının bu süreçteki tavrının yerindeliğini değerlendiren Yeni Mecmua’dan Kazım Şinasi, “*kalem ve söz ameleleri[nin]*” katkı sağlayıcı rolünü milli sorumluluk çerçevesinde ele alacaktı.⁶⁷

Bu bağlamda basının işlevine yönelik daha somut örnekler verilmesi yerinde olacaktır. Dâhili İstikraz Kanunu Meclis-i Umumi’de kabul edildikten hemen sonra, dönemin gazeteleri konuya gerekli hassasiyeti göstererek, sütunlarında istikraz haberlerine yer vermeye başladılar. İkdâm Gazetesi, Maliye Nazırı Cavid Bey’in meclisteki konuşmasını; “Maliye Nazırı Cavid Bey’in İstikraz-ı Dâhiliye Dair Mühim Beyanâtı” şeklinde haberleştirdi ve istikraza ait kanun tasarısını da tam metin olarak sütunlarına taşıdı.⁶⁸ Bunun dışında, gazetenin bir haberinde de, İstanbul’daki “Mali Mahfillerin” dâhili istikraza olumlu yaklaştıklarını ve bu tavrın Cavid Bey’in sürecin başarılı olacağına dair olan umudunu pekiştirdiği yorumu yapılmaktaydı. Ayrıca istikraz tahvili almanın bir vatani görev olmasının yanı sıra maddi olarak da katılanlara büyük fayda sağlayacağına dikkat çekiliyordu. Zaten toplumda istikraza karşı “büyük bir heves ve rağbet uyandı[rdığı]nın” da gözlemlendiği belirtiliyordu. Bununla birlikte, bir öneri getirilerek, bu borçlanma sürecinin başarıyla sonuçlanması için borç tahvillerinin en küçüğünün bedelinin 10, hatta 5 lira olarak belirlenmesi gerektiğine dikkat çekiliyordu. Çünkü bu küçük bedelli tahvillerle “*Ufak sermaye sahiplerinin de bu faideli işe iştirakleri temin edile[bilirdi].*”⁶⁹ Ancak, Cavid Bey, teknik nedenlerden dolayı tahvillerin en küçük bedelinin 20 liranın altında olamayacağını, küçük sermaye sahiplerinin “*Almanya’da olduğu gibi bankaların çıkaracağı ufak meblağlı bonolar vasıtasıyla*

⁶⁶ Mehmet Asım, *Vatandaşlarla Hasbihal –İstikraz-ı Dâhili Münasebetiyle-* Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1334, s. 8-9.

⁶⁷ Kazım Şinasi, “Şuun- Dâhili İstikraz”, *Yeni Mecmua*, Cilt 2, Sene 1, Sayı 39, 11 Nisan 1918, s. 259.

⁶⁸ “Maliye Nazırı Cavid Bey’in İstikraz-ı Dâhiliye Dair Mühim Beyanâtı”, *İkdâm*, 1 Nisan 1334/1918, no: 7594, s. 2.

⁶⁹ “İstikraz-ı Dâhili”, *İkdâm*, 10 Nisan 1334/1918, no: 7603, s. 2

istikraza iştirak” edebileceklerini dile getirecekti.⁷⁰ Bununla birlikte, Cavid Bey yeterli parası olmayan ancak istikraza katılmak isteyen küçük sermaye sahiplerini bu işe dâhil etmek için çalışmalar yaptı. Bu bağlamda, 20 Nisan 1918 tarihinde Sabah gazetesine verdiği beyanatta, küçük sermaye sahiplerinin sağlam müşteri olduğunu, dolayısıyla bunların istikraza katılımının sağlanmasının hem gerekli hem de faydalı olduğunu belirtiyordu. Cavid Bey, sermayesi yeterli olmayanların sürece dâhil edilmesi için İtibar-i Milli Bankası ile görüştüğünü ve bankanın Maliye Nezareti’nin İstanbul Beyoğlu ve Üsküdar tarafında bulunan sekiz tahsil şubesinde birer memur görevlendireceğini ve bu memurların küçük sermaye sahiplerine kolaylık sağlayacağını dile getirmişti. Cavid Bey’in beyanatına göre “... *elinde yedi buçuk lira parası olan bir adam bu miktarı şubelerin birine götürecektir o zatın namına banka bir tahvil satın alacak, bu tahvil borç mukabili olarak bankanın kasasında hıfz edilecek, tahvil sahibi bankaya borçlandığı on iki buçuk lirayı bir senede te’diye edecek, ... yedi buçuk lira şubeye verip istikraza kayd olunduğu gün şubedeki memur kendisine bir tahvilin faizini altın olarak verecek[ti].*”⁷¹

Sabah Gazetesi de “İstikraz-ı Dâhili Hakkında” başlıklı haberinde Cavid Bey’in meclisteki konuşmasına yer verdi.⁷² Bununla birlikte, “*Dâhili İstikraz I*” başlıklı makalede Cavid Bey’in Meclis-i Mebusan’da yapmış olduğu konuşmayla ilgili yapılan değerlendirmede, istikrazın maliyeye bakan boyutunun “...*tantanasız, mübalağasız, hesap ve hakikate müstenid bir lisan ile*” dile getirildiği belirtiliyordu. Aynı makalede, istikraza iştirak etmenin “... *tehlikesiz, zahmetsiz, uzun müddet için faydeli bir*” yatırım olduğuna, istikrazın başarı ile sonuçlanmasının savaşın sonucu üzerindeki etkisine vurgu yapılıyordu. Bunun yanı sıra, daha önce Osmanlı’yı siyasi açıdan “hasta adam” olarak niteleyen zihniyetin değiştiğine, ancak aynı zihniyetin Osmanlı’yı ekonomik anlamda “ölüme mahkûm” olarak algıladığına, Osmanlı ordusunun cephelerdeki başarılarına rağmen “para kavgasında” mağlup olacağına inandıklarına dikkat çekiliyordu. Ancak istikrazın başarı ile neticelenmesi bu algıyı değiştirebilirdi. İstikraz ile Türkiye’nin iktisadi alanda da “... *düşmanları üzerinde sâ’ika tesiri*” yapabileceği anlaşılacaktı. Ayrıca istikraz ile elde edilecek başarı neticesinde “...*millet içinde itimad ve itminanı kuvvetlendirecek inkılablar yapmaya*

⁷⁰ “Dâhil-i istikraz Muhık, Fakat Tatbik-i Müşkil Bir Taleb” *Sabah*, 11 Nisan 1334/1918, no: 10202, s. 1.

⁷¹ “Cavid Bey’in Beyanattı”, *Sabah*, 20 Nisan 1334/1918, no: 10211, s. 2.

⁷² “İstikraz-ı Dahili Hakkında”, *Sabah*, 6 Nisan 1334/1918, no: 10197.

muktedir olduğu” gerçeği bütün dünyaya ilan edilecekti. Bu değerlendirmelerden yola çıkılarak istikraza dair bakış açısı şu cümle ile dile getiriliyordu: “...biz istikraz-ı dâhilimizi alelade bir muamele-i maliyenin çok fevkinde bir iş adeta hükümetimiz için bir tecrübe-i siyasiye, millet için bir vatanperverlik imtihanı diye telakki ediyor[uz].” Bunlara ilave olarak, yaşanan devrin “umumi bir vazife devri” olduğu gerçeğinin altı çizilerek, Maliye Nazırı Cavid Bey’in meclis kürsüsünden yaptığı davetin millette bir karşılık bulacağına olan inanç da beyan ediliyordu.⁷³

Sabah Gazetesinin, 9 Nisan 1918 tarihli nüshasında yer alan bir makalede de orduya asker göndermekle istikraza iştirak etmenin aynı derecede önemli olduğuna dikkat çekiliyordu. Ayrıca, savaşa dâhil olan devletlerin zaman zaman milletlerinden bu tarz fedakârlıklar talep ettiği, Alman istikrazlarının Alman vatanperverliğinin en güzel örneklerinden birisi olduğu iddia ediliyordu. Bunun yanı sıra, “Küçük Sermeyeler[in]” değerlendirebileceği en karlı yatırımın dâhili istikraza katılmakla olabileceği yorumu yapılıyordu. Çünkü küçük sermaye sahiplerinin “... başka suretle kullanmak imkanından mahrum oldukları paralarını israf ve teleften kurtarmak için istikraz-ı dahili tahvilatına tebdil” etmelerinin akıllıca bir iş olacağı ileri sürülüyordu.⁷⁴

Sabah Gazetesi, 13 Nisan 1918 tarihinde de yabancı bir maliye uzmanının dâhili istikraza dair görüşlerine “Bir Mütahassısın Mütâla’âtı” başlığı ile yer verdi. İsmi verilmeyen uzman gazeteye göndermiş olduğu yazısında, istikrazın ne kadar “iyi, sağlam ve hâmilleri için çok karlı bir iş” olduğunu rakamlar vererek ispatlamaya çalışıyordu. Bu uzmanın hesabına göre 100 lira istikraz tahvili alan bir kişi dört sene sonra 64 lira faiz alacaktı. Tabii bu hesap savaşın 1918 senesi içerisinde sona erebileceği tahminine dayandırılarak yapılmıştı. Ancak savaş devam etmiş olsa bile, “parasını istikraz-ı dahiliye yatırmış olanlar hem pek ehemmiyetli bir tahvil almış, hem de servetlerini harb müddetince her türlü tehlikeden masun bir yere yerleştirmiş olacaklar[dı].” İstikraz sürecinin başarı ile sonuçlanacağını düşünen bu yabancı uzmana göre, başarısızlık bekleyenler yanılıyordu. Çünkü Meşrutiyetin ilanından itibaren Türkiye’nin siyasi ve askeri açıdan geliştiğine, savaşın başlangıcından itibaren sermaye açısından zenginleştiğine ve istikrazın başarı ile neticelenmesini kolaylaştıracak, “kilitli sermaye” olarak nitelendirdiği, bir sermaye birikiminin varlığına

⁷³ “Dâhili İstikraz Hakkında 1”, *Sabah*, 6 Nisan 1334/1918, no: 10197, s. 1.

⁷⁴ “Dâhili İstikraz 2 Küçük Sermayeler”, *Sabah*, 9 Nisan 1334/1918, no: 10200, s. 1.

dikkat çekiyordu. Maliye uzmanına göre savaş esnasında hem Maliye Nazırı Cavid Bey'in iyi idaresi hem de Almanya hükümetinin yardımı neticesinde Osmanlı devletinin mali itibarı yükselmişti. Bu bağlamda, gerek istikraz için devlet tarafından verilen teminatların güvenilir oluşuna gerekse Almanya'nın verdiği güvenceye vurgu yapmaktaydı. Çünkü, istikraz "... *şimdiye kadar gerek Türkiye'de gerek hariçte akdolunan istikrazların kaffesinden fazla teminatı haiz*" idi. Ayrıca, "*bu teminatın en mühim kısmı da faizin altın olarak verilmesi[ydi].*" Dolayısıyla, böyle sağlam teminatlı istikraz tahvili alacak olan kimseler "...*ucuz fiyatlı, son derece emniyetli ve emsalinden çok yüksek faizli bir tahvil satın almış oluyorlar[dı].*"⁷⁵

Mezkûr gazetenin 15 Nisan 1918 tarihli nüshasında yer alan "Halka Doğru" başlıklı makaleden anlaşılıyor ki dâhili istikraz artık özel toplantıların gündemini meşgul etmeye başlamıştı. Adı geçen makalede, özel bir toplantıda Macarların üçüncü denemelerinde istikrazda başarılı olduklarına dair bir hikâyenin toplantıda bulunanlardan birisi tarafından anlatıldığından bahsediliyordu. Macarların hikâyesinden yola çıkılarak başarının temelinde "halka doğru gitmek, ...halka kadar inmek" olduğuna vurgu yapılıyordu. Çünkü her şeyin "...esas[ı] temel[i], kuvvet[i], gaye[si] hep" halktı ve yapılan işlerde başarının sırrı, o işin halka dayandırılmasında idi. Bununla birlikte, çağın gerektirdiği medeni düzeyi yakalamak için takip edilen yolun yanlışlığı şu şekilde eleştiriliyordu:

"...*mesala kasabaları köylerden ayıran mesafelerde adam akıllı bir şose yolu bulunmadığını unutupuz da şehirlere bulvar yapmak sevdasına düşüyoruz, yahut burnumuzun dibinde bir bataklık etrafa sıtma tevzî' ederken ormanları, baltalayarak kereste bulmaya ve kocaman parklar içinde bir Avrupa gazinesu yapmaya çalışıyoruz; ibtidâ'î mekteplerimiz ve nahiye teşkilatımız henüz tam manasıyla hâl-i ibtidâide iken bütün kafalar ve kalemler muazzam projelere vakf-ı mesai ediyor...*"

Makalede istikrazın halka doğru gitmek için bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülüyordu. Dolayısıyla, "... *hükümet, matbuat, eli kalem tutan, sözü halk içinde muteber sayılan erbab-ı fikr ve ilim, taşrada kabil ise köylere ve köylülere kadar gidebilecek vesâit "halka doğru" teşkilatında mühim bir hatve-i teşebbüs olabilirler[di].*"

Makalede Maksim Gorki'nin Rus halkı ile ilgili tespitlerine atf yapılarak toplumun katmanları arasındaki mesafenin daraltılması ve

⁷⁵ "Dâhili İstikraz Bir Mütahassısın Mütâla'âtı", *Sabah*, 13 Nisan 1918/ 1334, no: 10204, s. 1.

ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekiliyordu. Bu çerçevede asıl önemli olan halkın bilincinin uyandırılması, algısının keskinleştirilmesi, anlama kabiliyetinin geliştirilmesi ve her şeyin ancak halkla birlikte olabileceği anlayışının yerleşmesiydi. Yukarıda belirtildiği üzere, istikraz süreci bu bilincin uyandırılması için önemli bir fırsat olarak addediliyordu. Nitekim İstanbul basının bu vesile ile böyle bir vazife yüklendiği değerlendirilerek, taşra basının da bu çerçevede hareket edeceğine dair olan beklenti dile getiriliyordu.⁷⁶

Dâhili istikraz ile ilgili bir değerlendirme de Zaman Gazetesinin, 7 Nisan 1918 tarihli nüshasında yer aldı. “Dâhili İstikraz” başlıklı makalede istikrazın ferdi ve toplumsal menfaatlerin imtizaç ettiği bir durum olduğu değerlendirilmesine yer veriliyordu. Makalede istikraza katılmanın ne kadar kazançlı olduğu anlatılırken, milletin bu sürece katılmakta tereddüt göstermeyeceği beyan ediliyordu. Ancak bunun şartı şu cümle ile ifade ediliyordu: “*Elverir ki hükümet ve matbuat bu hususta kendilerine düşen vazifeyi ifada kusur etmesinler.*”⁷⁷

Aynı gazetenin 11 Nisan 1918 tarihli nüshasında kendi sermayesini işletemeyen küçük sermaye sahipleri için istikrazın özellikle güvenli bir yatırım fırsatı olduğuna vurgu yapılıyordu. Küçük sermayeler için özel girişimlerde kâr elde etme fırsatı olsa da güvenli olmayacağına dikkat çekiliyordu. Özel teşebbüs ile devlet tahvilatı arasında bir mukayese yapılarak yatırımlarda devlet teminatının önemi şu şekilde ifade ediliyordu: “... *teşebbüsat-ı hususiden hiç biri, ne olsa elbette devlet tahvilatının tehlikesizliği ve sağlamlığı şartlarını hiçbir yerde, hiçbir zaman haiz olamamıştır.*” Bu çerçevede dâhili istikrazın tehlikesiz ve “kârlı” bir yatırım fırsatı olduğu beyan ediliyordu.⁷⁸

İkdam Gazetesi’ne yansıyan bir habere göre birçok kimse 1 Mayıs 1918 tarihinde başlayacak olan istikraza kayıt olabilmek için tedbirler almaya başlamıştı. Örneğin, daha önce paralarını başka tahvillere yatıranlar, daha da önemlisi “... *işi gücü bu gibi muamelat-ı maliye ve sarrafiye ile uğraşmaktan ibaret olan bazı zevat*” ellerinden bu tahvilleri çıkararak dâhili istikraza katılmak için nakit temin ediyorlardı. Duyun-ı Muvahhide tahvillerinden birçoğunun, bu nedenle satılması üzerine, borsadaki değerinin

⁷⁶ “Halka Doğru”, *Sabah*, 15 Nisan 1918/1334, no: 10206.

⁷⁷ “Dâhili İstikraz”, *Zaman*, 7 Nisan 1334/1918, no: 4, s. 1.

⁷⁸ “Dâhili İstikraz”, *Zaman*, 11 Nisan 1334/1918, no: 8, s. 3.

düştüğü, Galata'da bazı sarrafların ve banka müşterilerinin dâhili istikraza katılmak için müracaat ettikleri haber konusu yapılmaktaydı.⁷⁹

Zaman Gazetesi de Duyun-ı Muvahhide tahvillerinin fiyatlarının düştüğünü haberleştirmişti. Aynı haberde yapılan araştırmaya göre halkın dâhili istikraza katılmayı “*milli ve vatani bir hizmet ve aynı zamanda istifadeli bir iş olarak*” gördüğü ve “*şimdiden*” Maliye müesseselerine kayıt için başvurdukları ileri sürülüyordu.⁸⁰ Bunun yanı sıra, okuyucuları tarafından gazetelere mektup gönderilerek istikraz kanununun maddeleri ile ilgili sorular yöneltiliyordu, izahlar isteniyordu. Gazeteler de soruları konuyla ilgili uzmanlara sorarak alınan cevapları sütunlarında yayınlıyorlardı.⁸¹

Ayrıca, basında istikraza karşı iç kamuoyundaki bütün şüpheleri izale edebilmek ve bu işin ne kadar kârlı bir yatırım fırsatı olduğu inancını yerleştirmek için, yabancı memleketlerdeki ticari kurumların “*mühim miktarda iştirak için burada lazım gelenlere müracaat et[tiklerine]*” dair haberlere yer veriliyordu. Özellikle yabancı sigorta şirketlerinin ilgisinden bahsediliyordu. Çünkü bu haberler “*henüz istikrazın ehemmiyetini ve kıymetini layık-ı veçhiyle takdire muvaffak olamayanlar yahut henüz kendilerini tereddüt ve şüpheden kurtaramayanlar için*” harekete sevk edici muharrik bir unsur olabilirdi.⁸² Bunun yanı sıra, dâhildeki kurumların da istikraza iştirak edeceklerine dair haberlere yer veriliyordu. Milli Ajansın 17 Nisan'da servis ettiği bir habere göre Bursa'da Hüdavendigar Seyrüsefain Şirketi, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti gibi dernekler ve şirketler, ticarethaneler istikraz tahvillerine talip olmuşlardı. Ayrıca, Bursalı vatanperverlerin de büyük bir ilgi gösterdiğinden bahsediliyordu.⁸³

Dâhili istikrazın Osmanlı kamuoyunda beklenin ötesinde bir ilgi gördüğüne dair bir değerlendirme de Zaman Gazetesinin 14 Nisan 1918 tarihli nüshasında yer aldı. “*Dâhili İstikraz Ehemmiyet-i Maneviyesi İtibariyle*” başlıklı makalede halkın istikraza katılımının sağlanmasında gazete yayınlarının da tesirli olduğu ve bu nedenle “*gazeteler için bundan daha büyük bir haz ve zevk[in] mutasavver*” olmadığı ifade ediliyordu.

⁷⁹ “İstikraz-ı Dâhili”, *İkdam*, 12 Nisan 1334/1918, no: 7605, s. 2

⁸⁰ “İstikraz-ı Dâhili”, *Zaman*, 12 Nisan 1918, no: 9, s. 4.

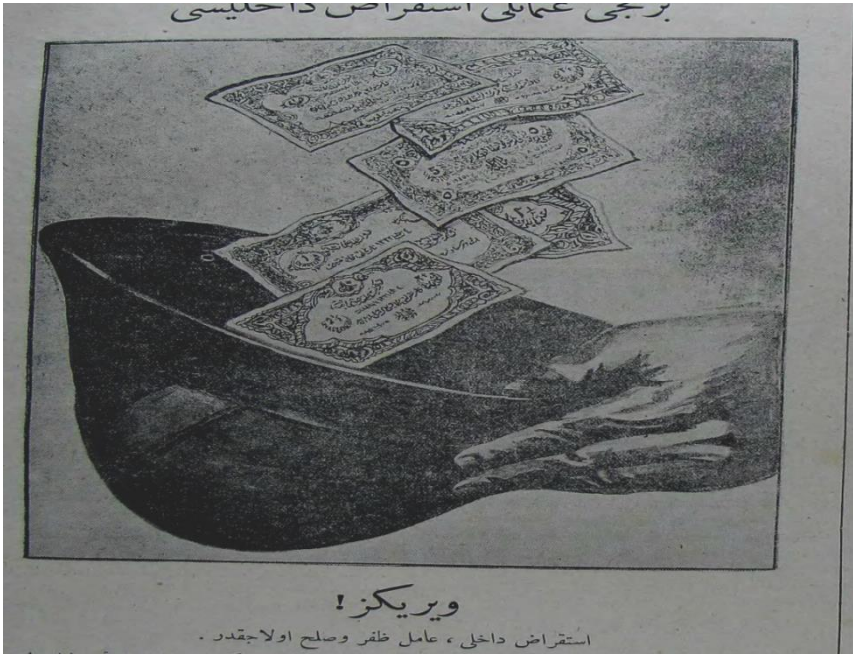
⁸¹ “İktisadi Haberler İstikraz-ı Dâhili Hakkında”, *Sabah*, 16 Nisan 1334/1918, no: 10207, s. 2.

⁸² “İstikraz-ı Dâhili Haberleri Memalik-i Ecnebiyenin Rağbeti”, *Sabah*, 17 Nisan 1334/1918, no: 10208, s. 1.

⁸³ “Dâhil-i İstikrazın Talibleri”, *Sabah*, 18 Nisan 1334/1918, no: 10209, s. 1.

Ayrıca dâhili istikrazın maddi getirisinin ötesinde manevi bir yönün olduğuna ve bunun da önemine vurgu yapılıyordu. İstikrazın manevi önemini artıran nedenler şu şekilde ifade ediliyordu: “ ... *Milletin istiklalini, milletin kendi mevcudiyetini muhafaza ve müdafaa için harb eden ve zafer-i nihaiyi elde edinceye kadar harbe devam edeceğini aleme her vesile düştükçe ilan edip devran-ı hükümete, milletin; bütün mahsul-ı kuvvasıyla müzahir ve müşterek ve itimatkar olduğunu ispat etmesinden neş'et ediyor.*”⁸⁴

Yine aynı gazete bu sürecin başarıya ulaşabilmesi için halkı cesaretlendirici bir haber de dâhili istikrazı zaferin ve barışın önemli bir faktörü olarak değerlendiriyordu. Gazete 18 Nisan 1918 tarihli nüshasında, “Birinci Osmanlı İstikraz-ı Dâhilîsi” başlığı ile okuyucularına duyurduğu haberi miğfer içine konulan para ile tasvir etmişti.

“Veriniz !
İstikrâz-ı Dâhili, âmil-i zafer ve sulh olacaktır.”

⁸⁴ “Dahili İstikraz Ehemmiyet-i Manevîyesi İtibariyle”, *Zaman*, 14 Nisan 1334/1918, no: 11, s. 1.

Zaman Gazetesi, bu haberinde hükümete verilecek borçların alacaklılara dolaylı ve doğrudan mühim faydalar sağlayacağını, ordunun ve donanmanın giderlerinin, okulların ihtiyaçlarının, maaşların, hazine borçlarının, kısacası her şeyin, bu istikraza bağlı olduğunu dile getiriyordu.⁸⁵

Aynı gün Vakit Gazetesi'nde yer alan bir değerlendirmede millet ile hükümetin bir birinden uzak düştüğü, ancak savaşın millet ile hükümeti ortak bir noktada buluşturduğu, savaşın vatanperverlik duygusunu harekete geçirdiği ve istikrazın hükümet ile milleti birbirine yaklaştıracak fiili bir etken olduğu ileri sürülüyordu. Ayrıca Maliye Nazırı Cavid Bey'in güvenilir birisi olduğunun altı çiziliyordu.⁸⁶

Ticaret-i Umumiye Mecmuası'nda yer alan "Yeni Dâhili İstikraz" başlıklı yazıda istikraza katılmanın Osmanlı vatandaşları için haysiyet ve namus borcu olmasının yanı sıra maddi getirisinin bulunduğuna dikkat çekiliyordu.⁸⁷

Gazeteler, Nisan ayı içinde olduğu gibi, 1 Mayıs 1918 tarihinden itibaren de halkın milli duygularını harekete geçirecek bir üslupla bu istikraza katılmanın vatani bir görev olduğuna, ayrıca katılımcılarına büyük maddi menfaatler sağlayacağına vurgu yapan haberler yayınlamaya devam ettiler. 1 Mayıs bu önemli sürecin başlangıç günüydü. Bu bağlamda, gazeteler sürecin başladığını şu başlıklarla okuyucularına duyurdular:

"İstikraz-ı Dâhili Bugün Başlıyor Evrak-ı Nakdiye Verip Altun Alacaksınız Hem Kîsenize Menfaat Hem Vatana Hidmet"⁸⁸, "İktisadi Zafere Doğru: İlk Hücum Günü"⁸⁹, "Kağıt Ekiniz, Hayat Çıksın! İstikraz-ı Dâhilinin Kayd Muamelesi Bugün"⁹⁰, "İmtihan Günleri Geldi: İstikraz-ı Dâhili Kayd Muamelesi Bugün Başlıyor"⁹¹, "İktisadi Meydan Muharebesinin İlk Günü -Bu Muharebede mutlaka galip gelmeliyiz ve geleceğiz."⁹², "İstikraz-ı Dâhili Devletin Haysiyeti Sizin Bir Himmetinize Tevakkuf Ediyor! Ordu Kanını Dökerken Siz Paranızı Esirgeyecek

⁸⁵ "Birinci Osmanlı İstikraz-ı Dâhilisi", *Zaman*, 18 Nisan 1334/1918, no: 15.

⁸⁶ "İstikraz-ı Dâhili 1 Büyük Bir Psikoloji Tecrübesi", *Vakit*, 18 Nisan 1334/1918, s. 2.

⁸⁷ "Mali Hayat -Yeni Dâhili İstikraz", *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, 10 Nisan 1334/1918, Sayı 14-38, Sene 2, Cilt 2, s. 225.

⁸⁸ *Zaman*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 28.

⁸⁹ *Tanin*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 3373.

⁹⁰ *Atı*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 121.

⁹¹ *Tasvir-i Efkâr*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 2441.

⁹² *Vakit*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 192.

misiniz?”⁹³, “Ey Osmanlı!.. Tarih Sana Bakıyor. Dâhili İstikrazda Muvaffakiyet Milletimizin En Büyük Zaferi Olacaktır.”⁹⁴

Sabah Gazetesi dâhili istikraz kaydının başladığı ilk gün okuyucusuna sürmanşetten seslendi. Osmanlıların dâhili istikraza kaydolarak savaşta olduğu gibi ekonomik alanda da fedakârlıklarını ve kahramanlıklarını “fiilen” gösterecekleri beyan ediliyordu ve okuyuculara şu şekilde telkinde bulunuluyordu: “... *Vatandaş! Unutma ki hazineye vereceğin para mukabilinde devlet sana yalnız nakden değil, manen de borçlu kalacaktır. Cihan şimdi sana bakıyor: hem irfanı, hem vicdanı yüksek bir millet olduğunu ispat et! Zafer-i mali ile birlikte zafer-i askeri: işte seni kurtaracak çare!*”⁹⁵

Haber başlıklarından da anlaşılacağı üzere, basın bu istikrazın başarı ile sonuçlanması için üzerine düşen vazifesini yerine getirecekti. Bundan sonraki süreçte her gün istikraz haberlerine yer verilecekti. Özellikle ilk günün heyecanını gazeteler sayfalarına taşıyacak ve bu işin ne kadar önemli olduğuna dair inançlarını da yazılarına aksettireceklerdi.⁹⁶

Bu bağlamda, Tanin Gazetesi 1 Mayıs gününün önemine binaen “*çoktan beri hazırlamış olduğu yeni harfler*” ile okuyucularının karşısına çıktığını duyuruyordu. Gazete kendini öğretmenler karşısında sınava çıkan öğrencilere benzetiyor ve 1 Mayıs’ta duyduğu heyecanı bu benzetmeye ile dile getiriyordu. Bunun yanı sıra Tanin Gazetesi amacının dâhili istikrazın önemini “hakkıyla anlatmak” olduğunu belirttiği, mektup yoluyla, bir anket yaptı ve bu vesile ile dönemin önde gelen insanların, kurumlarının, cemiyetlerinin istikraz hakkındaki görüşlerini okuyucularına aktardı. Gazete, ilk gün, önem atfettiği kişilerin görüşlerini okuyucuları ile paylaştı.

Sadrızam Talat Paşa Tanin Gazetesi’nin anketine verdiği cevapta, milletin fedakârlığına vurgu yaparak ülkenin bekası adına savaşta kanını feda eden milletin dâhili istikrazda da üzerine düşeni yerine getireceğini beyan ediyordu. Talat Paşa milletin bu süreçte ortaya koyacağı tavrın “*dost ve düşmanları hayretlere düşürecek[ğine]*” dair olan inancını da

⁹³ *İkdam*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 7624.

⁹⁴ *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, 15 Mayıs 1334/1918, Sayı: 17-41, Sene 2, Cilt 2, s. 1.

⁹⁵ *Sabah*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 10222, s. 1.

⁹⁶ Konuyla ilgili olarak dönemin belli başlı İstanbul gazeteleri temel alınarak yapılmış olan akademik bir çalışma için bkz: Meryem Uluğünler, *İstanbul Basınına Göre Osmanlı İç Borçlanması (1918)*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2010.

paylaşıyordu. Bununla beraber, Sadrazam paralarını banka ve kasalarda muhafaza edenler ile parası bulunduğu hâlde, istikraza katılmakta ikileme düşenlerin hem kendilerine hem de memlekete karşı kötülük etmiş olacaklarını dile getiriyordu. Çünkü para, ancak “*hür ve mesud, yüksek ve müstakil*” bir devlet olursa işe yarayabilirdi. Sadrazam özellikle milletin duygularına hitap etmişti. Ancak işin bir de maddi yönü vardı. İstikrazın karlı bir iş olduğuna dair insanların ikna olması için Anadolu Kumpanyasından Mösyö Gunter(?) ve Hokinnen(?) tarafından Tanin Gazetesi’nin mektubuna verilen ortak cevap gazete sütununa taşınmıştı. Anadolu Kumpanyasının iki müdürü kendi adlarına her biri on bin lira, kumpanya adına ise yüz bin lira ile dâhili istikraza katılacaklarını beyan ediyorlardı. Gazete işin maddi açıdan getirisine dair bir delil olarak bu rakamlara dikkat çekiyor ve bunu “... *İşte bu istikraz hakkında dermiyan edilen en canlı ve en maddi bir mütalaa*” cümlesi ile dile getiriyordu.⁹⁷

Meclis-i Mebusan Birinci Reis Vekili Hüseyin Cahid Tanin Gazetesi’nin anketine verdiği cevapta istikraz teşebbüsünün neticesinin millet olarak ekonomik anlamda bağımsızlığa sahip olup olmadığını ortaya koyacağını ifade etmekteydi. Hüseyin Cahid’e göre “... *Bir millet her günkü yaşamasını, başkalarının parasıyla temin etmekten kurtulmadıkça millet olmuş sayılamaz.*” Dolayısıyla istikrazdan elde edilecek başarı millet olma bilincinin hangi düzeyde olduğunun da bir göstergesi olacaktı. Hahambaşı Haim Naum da istikrazın başarıya ulaşacağına inancını veciz bir şekilde beyan ediyordu. Ermeni Patrik Vekili Gabriel Cevahirciyan ise gerçek bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla elde edilebileceğine dikkat çekerek, hükümetin teşebbüsünün Osmanlı milletinin tam bağımsızlığını muhafaza etme gibi yüce bir gayeye matuf olduğunu dile getiriyordu. Bu nedenle dâhili istikraza katılmanın bütün “*Osmanlılar için milli ve pek mukaddes bir vazife teşkil edeceği[ni]*” belirtiyor ve Ermenilerin güçleri nispetinde bu istikraza katılarak Osmanlı Devleti’ne karşı olan “kadim” bağlılıklarını pekiştireceklerini ifade ediyordu. Ayrıca istikrazın ekonomik açıdan kişilere ve kurumlara getirisine de dikkat çekiyordu. Bunlara ilaveten, Mili Banka’da istikrazın iyi bir getirisinin olduğuna, Almanya’nın garantisine, faizlerin peşin ve altın olarak verilmesine, altının piyasa değerine vurgu yaparak bu istikraza katılanların yüzde beş değil yüzde yirmi civarında kâr elde edeceklerini ileri sürüyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu sıkıntıyı kendi imkânları ile bertaraf edebileceğinin bir

⁹⁷ “Tanin’in Dâhili İstikraz Hakkında Yaptığı Anket- Birkaç Mütalaa”, *Tanin*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 3373, s. 1.

göstergesi olarak kabul ettikleri dâhili istikrazın başarılı olacağına inandıklarını belirtiyordu.⁹⁸

İkdam Gazetesi'nde yer alan bir makalenin başlığı "İmtihan-ı Nakdi" şeklinde idi. Makalede dâhili istikrazın gerekliliği üzerinde duruluyor ve sürecin başarıya ulaşması için Almanların örnek olarak alınması gerektiği ifade ediliyordu. Zafere ulaşmayı sağlayacak unsurlardan birisinin askerî güç diğerinin ise para olduğu ileri sürülüyordu ve Bismark'ın "*Harb için üç şey lazımdır: evvela para, saniyen para, salisen para*" sözüne atıfta bulunuluyordu. Dâhili istikrazın maddi açıdan getirisi olduğu gibi, memleketin ekonomik bir refaha kavuşmasını da sağlayacağı değerlendirilmesi yapılıyordu. Makalede savaşın bir imtihan olduğu, bunun ilk aşamasında Osmanlı'nın askerî gücünün sınındığı ve bunda başarılı olduğu, ikinci imtihanın ise paradan olduğu ifade ediliyordu. Ayrıca dâhili istikrazı için verilen teminatın sağlamlığından bahsedilerek, insanları teşvik etmek gayesi ile "*...haydi hemen gidip istikraza yazılalım.*" ifadesi ile makale sonlandırılıyordu.⁹⁹

Ati Gazetesi'nde de İkdam'daki değerlendirmeye benzer bir yaklaşım görülmektedir. Gazetede savaşın Osmanlı milletine, dost ve düşman tarafından takdir edilen, kahramanlığını gösterme fırsatını verdiği ve dâhili istikraz ile ikinci bir fırsatın ortaya çıktığı dile getiriliyordu. Bu çerçevede okuyuculara şu çağrıda bulunuluyordu:

*"Cephedeki bir neferimizin bir hatve daha ilerlemesi, saha-ı vatanın biraz daha taht-ı emniyette bulunması, istikbalimizin bir miktar daha tarsin edilmesini ve bununla beraber, unutmayalım, biraz daha fazla paraya malik olmanızı, zenginleşecek olan memleketimizin iktisadiyatından daha ziyade istifade etmenizi istiyorsanız vakit kayıp etmeden laalettayin bir işe gidiniz ve kaydolabileceğiniz miktarın hadd-ı a'zamisini isteyiniz."*¹⁰⁰

Dâhili istikrazın millet için bir imtihan olduğu şeklinde bir değerlendirme de Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde Yunus Nadi'den gelmişti. Yunus Nadi, sürecin başarı ile sonuçlanmasının "*...milli hayatın hâl ve istikbali*" açısından çok önemli olduğu tespitinde bulunuyordu. Ayrıca bu teşebbüsün başarısız olması için hiçbir nedenin olmadığını beyan ediyordu. İstikraz için yapılan çağrının bir yardım çağrısı olmadığını aksine "karlı bir

⁹⁸ "Dahili İstikraz Hakkında Tanin'in Anketi", *Tanin*, 2 Mayıs 1334/1918, no: 3374, s. 2.;

⁹⁹ "İmtihan-ı Nakdi", *İkdam*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 7624, s. 1.

¹⁰⁰ "Bir Mayıs Geldi!", *Ati*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 121, s. 1.

iş” olduğunu dile getiriyordu. Yunus Nadi dâhili istikrazın maddi getirisinin ötesinde çok anlamı olduğuna vurgu yapıyordu. Hükümetin mecbur olmadığı hâlde “*milletin ve memleketin hayır ve menfaati için*” böyle bir tercihte bulunduğunu ifade ediyor ve vatandaşların istikraza katılması gerektiğinin altını çiziyordu. Yunus Nadi, bu süreçte, özellikle bir noktaya da dikkatleri çekmek istiyordu. O da dâhili istikraz sürecinde gayrimüslim vatandaşların, gazeteleriyle, kilise ve havralarda verilen vaazlarla, sosyal mekânlardaki konferanslarla bu işe ilgi göstermeleri idi. Yunus Nadi dile getirdiği bu tablo karşısında memnuniyetini izhar ediyor ve düşmana karşı verilen mücadelede vatandaştan dâhili istikraza katılarak destek vermesini istiyordu.¹⁰¹

Vakit Gazetesinden Ahmet Emin dâhili istikraz sürecini “*Milletimiz yeni bir tarzda bir mücadeleye giriyor.*” şeklinde tanımlıyordu. Ancak burada mücadele edilen düşman devletler değildi. Bu mücadelede düşman “*Cehalet, lakaytlık, itimatsızlık, bedbinlik, vatan muhabbetinin fıkdanı (yoksunluk- yokluk)*” idi. Ahmet Emin de Yunus Nadi gibi istikrazın sağlayacağı maddi kazancın ötesinde bir mana ifade ettiğinin altını çiziyordu. İhtiyaç duyulan paranın dışarıdan, Almanya’dan, alınabilecekken dâhili istikrazın tercih edildiğini dile getiren Ahmet Emin, dosta düşmana Osmanlı’nın ekonomik gücünün de ispat edilmesi gerektiğine vurgu yapıyordu. Bununla birlikte süreç “*iktisadi bir iş hâlinde değil, mühim bir milli mücadele hâlinde cereyan et[meli]*” idi. Aslında Ahmet Emin, dâhili istikrazı milli uyanışın bir vesilesi olarak görmekteydi ve burada verilecek mücadeleyi ve bu mücadelenin neticesini Çanakkale Zaferi ile eş tutmaktaydı.¹⁰²

Sabah Gazetesi’nin 1 Mayıs 1918 tarihli nüshasında yer alan değerlendirmede, diğer gazetelerde de öne çıkarılan, istikrazın manevi boyutuna dikkat çekiliyordu. 1 Mayıs 1918’in ekonomik bağımsızlığın başlangıç noktası olarak kabul edilebileceği görüşüne yer veriliyordu. İstikrazın “*...dost düşman bütün dünyaya karşı bir imtihan mevkiine geç[tiği]*” beyan ediliyordu. Dünya savaşının çıkarılmasının sebebinin Osmanlıyı paylaşmak olduğuna dikkatler çekiliyordu. Dolayısıyla Osmanlı bir var olma mücadelesi içerisinde idi. Bu mücadelede dâhili istikraz, maddi getirisinden ziyade, milletin manevi dayanaklığını artıracak önemli bir etken olarak değerlendiriliyor ve istikraz süreci şu şekilde tanımlanıyordu: “...

¹⁰¹ Yunus Nadi, “İmtihan Günleri”, *Tasvir-i Efkâr*, 1 Mayıs 1918/1334, no: 2441, s. 1.

¹⁰² Ahmed Emin, “Tarihimizin Mühim Bir Günü”, *Vakit*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 192, s. 1.

*İstikraz-ı dâhili milletin kendi nefesine, kendi davasına, kendi zaferine, hülâsa kendi istiklaline derece-i itimadını gösterir.*¹⁰³

Zaman Gazetesinde yer alan değerlendirmede istikrazın ilk günün beklenenden daha büyük bir ilgi göreceği ve başarı ile neticeleneceği öngörüsüne yer verilmişti. Makalede dâhili istikrazın kazançlı bir süreç olduğu, özellikle orta ve alt tabaka için getirisi üzerinde duruluyordu. Makaleye halka yapılan şu çağrı ile son veriliyordu: “*Vakit fevt etmeksizin istikraz-ı dâhiliye daha şu ilk günden iştirak kendine ve milletine Osmanlıların yapacağı en güzel hizmetlerden biridir.*”¹⁰⁴

Ticaret-i Umumiye Mecmuası’ndan Ahmed Hamdi istikraz ile ilgili kaleme aldığı makalesinde, istikraza katılmanın bir vatandaşlık vazifesi olduğunun altını çizerken, Almanların savaş esnasında hükümetlerine dâhili istikraz hususunda vermiş oldukları desteği bu sorumluluk bilincinin bir örneği olarak sunmakta idi. Ayrıca, istikrazı maddi getirisi ile birlikte vatan, vatandaşlık sorumluluğu gibi kavramlara dair farklı mülhazalara sahip kesimleri müşterek bir zemin de buluşturacak bir girişim olarak değerlendiriyordu. Ahmed Hamdi de istikraz sürecinin, Osmanlı’nın iktisadi açıdan ne kadar kuvvetli olduğunu dost ve düşmanlara ispat etmek için bir vesile olarak görmekteydi ve Osmanlıların bu istikraza katılmakla hem maddi kazanç sağlayacaklarını hem de hükümetin içte ve dışta itibarının yükselmesine katkı sunacaklarını beyan ediyordu.¹⁰⁵

Tekin Alp *Yeni Mecmua*’da yer alan ve “dâhili istikraz münasebetiyle” kaleme aldığı yazısında Türk milletinin ekonomik hayatını tetkik ediyor ve bu alandaki değişimin ve dönüşümün üç evresinden bahsediyordu. Tekin Alp İkinci Meşrutiyet’in ilanını bu değişimin ilk aşaması olarak tanımlıyordu. Meşrutiyetin ilanından Birinci Dünya Savaşı’na kadar olan dönemi ikinci aşamayı oluşturuyordu. Nihayet, Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile üçüncü aşamaya geçilmiş olunuyordu ki bu aşama “İnkılâbın Son Perdesi” ni teşkil ediyordu. Üçüncü aşama önemli idi. Çünkü Türk milleti artık ekonomik özgürlüğüne kavuşmuş, gelir kaynaklarını kendisi kullanabiliyordu, köylünün kazancı artmış, kooperatifçilik gelişmiş, gençler devletten iş beklentisi yerine ticarete

¹⁰³ “İstikraz-ı Dahili- Manevi Galebe”, *Sabah*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 10222, s. 1.

¹⁰⁴ “İlk Gün Hem Kâr, Hem Vatana Hizmet”, *Zaman*, 1 Mayıs 1918/1334, no: 28, s. 1.

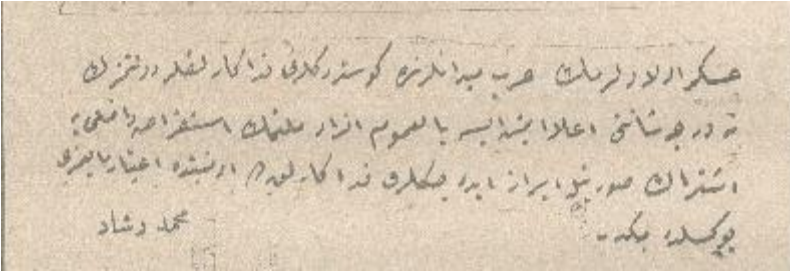
¹⁰⁵ Ahmed Hamdi, “En Karlı İş- İstikraz-ı Dahili Münasebetiyle”, *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, 1 Mayıs 1334/1918, Sayı: 16-40, Sene 2, Cilt 2, s. 250-251.

yönelmiş ve böylelikle ülkenin refah düzeyi yükselmişti ancak henüz sonuçlanmamıştı.¹⁰⁶

Servet-i Fünun mecmuasının 2 Mayıs 1918 tarihli nüshasında ise İstanbul halkının dâhili istikraza büyük bir teveccüh gösterdiği belirtiliyordu. Bu durumu tasvir için de “Sarı altunlar avuçlarda gezdi.” cümlesi kullanılıyordu.¹⁰⁷

Halkın dâhili istikraza iştirakini temin etmek adına yayın yoluyla yapılan teşvikatı destekleyici bir girişim de Padişah’tan gelmişti. Padişahın istikraza dair değerlendirmesi basında: “Şahane Bir Mütalaa”¹⁰⁸, “Zat-ı Hazret-i Padişahînin İstikraz-ı Dâhili Hakkında Hatt-ı Dest-i Hümayunları”¹⁰⁹, “Beyanat-ı Seniyye-i Mülûkâne”¹¹⁰, “İstikraz-ı Dâhili ve Sevgili Padişahımız- Bütün Osmanlılar Büyük Kumandanımızın Arkasından Yürümeliyiz!”¹¹¹, “Beyanat-ı Mülûkâne”¹¹² “Sevgili Padişahımız ve İstikraz”¹¹³ şeklinde yer almıştı.

Yukarıdaki başlıklarla okuyuculara duyurulan Padişahın beyanâtı şu şekilde idi:

Kaynak: Sabah, 2 Mayıs 1334/1918, no: 10223

“Asker evlatlarının harp meydanlarında gösterdikleri fedakârlıklar devletimizin ne derece şanını i’lâ etmiş ise bilumum efrad-ı milletimin

¹⁰⁶ Tekin Alp, “İktisadiyât Dahili İstikraz Münasebetiyle İktisadi Hayat- İnkılabın Son Perdesi”, *Yeni Mecmua*, Sayı 44, Cilt 2, Sene 1, 16 Mayıs 1918, s. 358.

¹⁰⁷ “Dâhili İstikrazın İlk Muvaffakiyetleri”, *Servet-i Fünun*, 2 Mayıs 1918, Sayı: 1391, Cilt 54, s. 200.

¹⁰⁸ *Tanin*, 2 Mayıs 1334/ 1918, no: 3374.

¹⁰⁹ *İkdam*, 2 Mayıs 1334/1918, no: 7625.

¹¹⁰ *Sabah*, 2 Mayıs 1334/1918, no:10223.

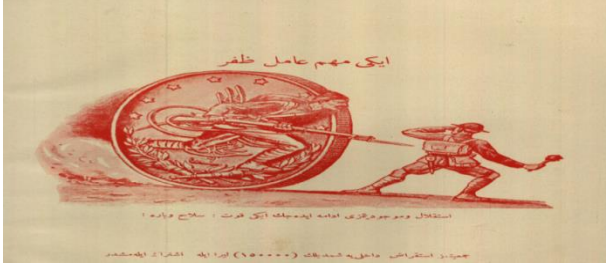
¹¹¹ *Atı*, 2 Mayıs 1334/1918, no: 122.

¹¹² *Ceride-i Sofiyye*, 8 Mayıs 1334, no: 140, s. 397.

¹¹³ *Vakit*, 2 Mayıs 1334/1918, no: 193.

istikraz-ı dâhiliye iştirak suretiyle ibraz edecekleri fedakârlık da o nispette itibar-i maliyemizi yükseltecektir.”¹¹⁴

Bütün bu teşvik edici unsurların halk üzerinde olumlu etki yaptığı görülmektedir. İlk hafta zarfında 150.000 lira ile istikraza katılan Donanma Cemiyeti’ne ait olan Donanma Mecmuası’nda halkın dâhili istikraza katılmak için ortaya koymuş olduğu çabanın memnuniyet verici olduğu dile getiriliyordu. Bu girişimin başarıyla sonuçlanacağını ve bunun için verilerin mevcut olduğu beyan ediliyordu. 15 Mayıs 1918 tarihine kadar sadece İstanbul’da 4.706.540 liralık bir katılımın olması başarı beklentisinin bir göstergesi idi. Bu durumun askeri ve iktisadi bir başarıyı netice vereceği ileri sürülüyordu.¹¹⁵ Bunun yanı sıra Donanma Mecmuası’nda Osmanlı Devleti’nin bu savaştan galip olarak çıkabilmesinin iki önemli unsurunun silah ve para olduğunu şu şekilde resmedilmişti:¹¹⁶

“İki Mühim Âmil-i Zafer

İstiklal ve mevcudiyetimizi idame edecek iki kuvvet: silah ve para!”

¹¹⁴ *Tanin*, 2 Mayıs 1334/ 1918, no: 3374, s.1., ; *Donanma*, 9 Mayıs 1334, no:116, s. 1857; *İkdam*, 2 Mayıs 1334 /1918, no: 7625, ; *Sabah*, 2 Mayıs 1334/1918, no:10223, s.1; *Atı*, 2 Mayıs 1334/1918, no: 122; *Vakit*, 2 Mayıs 1334/1918, no: 193; *Ceride-i Sofiyye*, 8 Mayıs 1334, no: 140, s. 397.

¹¹⁵ “İstikraz-ı Dahili Münasebetiyle: Şahane Sözler”, *Donanma*, 9 Mayıs 1334, no:116, s. 1857. (sayfa 1857’de 15 Mayıs 1918 tarihine ait bir rakam verilmekte ve bu rakam gazetelerdeki rakamlarla örtüşmektedir. Dolayısıyla mecmuanın kapağında 9 Mayıs 1334 olarak belirtilen tarih muhtemelen yanlıştır. 4.706. 540 rakamını teyit için bakınız: *İkdam*, 15 Mayıs 1334/1918, no: 7638, s.1.)

¹¹⁶ *Donanma*, 9 Mayıs 1334, no:116; Aynı resim *Tasvir-i Efkar Gazetesi*’nin 1 Mayıs 1918 tarihli nüshasında da yer almaktadır. Bkz. *Tasvir-i Efkar*, 1 Mayıs 1334 (1918), No: 2441, s. 1.

Halkın dâhili istikraza katılımının arzu edilen seviyede olduğunu belirten bir makale de Muallim Dergisi'nde çıkmıştı. “İktisadi Terbiye” başlıklı makalede halkın 1 Mayıs'tan itibaren banka gişelerinde bir iktisadi sınav verdiği ileri sürülüyordu. Halkın bu sınavdan başarılı çıkacağına dair olan inanç, “... Şimdiye kadar toplanan paraya bakınca bu imtihanda milletin herhalde aleâdeden(sıradan, bayağı) aşağı not almadığına hükmetmek lazımdır.” cümlesi ile dile getiriliyordu. Bununla birlikte, bu makalede hükümet ile millet arasında daha önce bir güvensizlik olduğu, ancak istikraza katılıma bakıldığında durumun tersine döndüğü değerlendirildi ve bu güven durumu dâhili istikrazın başarı ile sonuçlanmasını sağlayan iki faktörden birisi idi. Diğer bir önemli faktör ise millette ekonomik bilincin gelişmesiydi.¹¹⁷

Nitekim savaşın ortaya çıkardığı zorunluluklar ve bu çerçevede yapılan ekonomik düzenlemeler nedeniyle insanların ticarete yöneldiği ve zenginleştiği dile getirilirken, bu paraların kullanılması ile birlikte anonim şirketlerinin kurulması, “*iktisadi bir terbiye ve intibah[in]*” göstergesi olarak kabul ediliyordu. Ekonomik anlamdaki bu değişimin okullara kadar yansıdığı ve çocukların, okullarda oluşturulan tasarruf sandıkları vasıtasıyla ekonominin temel araçları ile ilgili gerekli bilgileri elde ettikleri ifade ediliyordu. Dolayısıyla bu tasarruf sandıklarında bulunan para ile istikraza iştirak etmenin hem ekonomik kazanç sağlayacağı, hem de bu milli sorumluluğa katkıların böylelikle ortaya konabileceği şeklinde bir öneri dillendiriliyordu.¹¹⁸

Eğitim kurumlarının bu istikraza yönelik ilgisini gösteren bir başka haber de Servet-i Fünun'un sayfalarına taşınmıştı. Servet-i Fünun 9 Mayıs 1918 tarihli nüshasında Bezm-i Âlem İnâs Sultanisi müdürlerinin ve öğrencilerinin istikraza katılmak için geldikleri banka önünde çekilmiş bir fotoğrafına yer vermişti.¹¹⁹

¹¹⁷ “İktisadi Terbiye”, *Muallim*, 15 Mayıs 1334(1918), 2. Yıl, 2.Cilt, Sayı: 22, s. 765.

¹¹⁸ *a.g.m.*, s. 765-766.

¹¹⁹ *Servet-i Fünun*, 9 Mayıs 1334(1918), no: 1392.

“İstikrâz-ı dahiliyeye mektep ve umum tâlebât namına iştirak eden Bezm-i âlem İnâs Sultânisi tâlebâtı, muhterem müdürleri Ârif Beyefendi ve müdireleri Hadice Hanım Osmanlı İtibar-i Milli Bankası’nda istikrâza yazıldıkları sırada”

İstikrâzın ne kadar yüksek karlı bir iş olduğunu, altın yumurta yumurtlayan bir tavuk gibi olduğu Karagöz’ün 1 Mayıs 1334(1918) tarihli nüshasında şu şekilde karikatürize ediliyordu.¹²⁰

Hacıvad- Karagözüm, bu ne hazine! Bu ne servet!.. ne büyük keramet! Yumurtalardan altunlar çıkıyor.

Karagöz- Nihayet altun yumurta yumurtlayan tavuğu buldum!... Kağıt para yediriyorum... Altunlar yumurtluyor.

¹²⁰ Karagöz, 1 Mayıs 1334(1918), sene 11, no: 1063, s. 1.

Gökkuşağındaki istikraz-ı dahili yazısı altında dolu yerine altın yağdığı tasvir edilmiş.

Kaynak: Karagöz, 4 Mayıs 1334, no: 1064.

Hamalın sırtındaki sandıkta istikraz-ı dâhili senetleri bulunduğu için terinin altın olarak aktığı anlatılıyor.

Kaynak: Karagöz, 22 Mayıs 1334/1918, no: 1069

Gazetelerde dâhili istikraz süreci ile ilgi yürütülen propaganda çalışmalarından birisi de kimlerin ne kadar istikraz tahvili satın aldığını okuyucularına duyurulması idi.¹²¹ Bunun dışında, Tasvir-i Efkâr Gazetesi de sütunlarında istikrazın ne kadar kazançlı bir iş olduğunu anlatan karşılıklı diyaloglara yer vermişti. Gazetede yer alan diyalog başlıklarından bazıları şöyle idi: “*İstikraz-ı Dâhili Yan Kesicilere İş Buluyor*”¹²², “*İstikraz-ı Dâhili Evlere Bereket Getiriyor*”¹²³, “*İstikraz-ı Dâhili Dedikoduları Artırıyor*”¹²⁴, “*İstikraz-ı Dâhili Gazetelere İlan Verdiriyor*”¹²⁵, “*İstikraz-ı Dâhili Eşkâl-i Zaman Yazdırıyor*”.¹²⁶

Bu diyalogların yanı sıra, aşağıda örneği görülen dâhili istikrazla ilgili nağmelere yer verilmişti:¹²⁷

Ulemanın teranesi: “*Devletin malı helal / Faizi sızırma bal / Oğlum Muslu durma al/ Kâğıt veren bu işe / Altın atar binişe (cübbe)*”

Mahalle Çocuklarının teranesi: “*Kaydırak, kaydırak / İçi Altundan varak / İnanmazsan al da bak / Kâğıt veren bu oyuna / Altın çeker boyuna.*”

Lazların teranesi: “*İstikrazdır istikraz / Bize derler yiğit laz / İstedğin kadar yaz / Korkmayız, Devletimiz koca bir altın deniz.*”

Ana-Kızın teranesi: “*Kızım Âişe haydi kalk / Koşuyor bankaya halk / Nene lazım senin park / Süsü müsü satahım / Cebe altın atalım.*”

Bu tarz bir değişe Alay Dergisi'nin 1 Kanun-i sani 1920 tarihli nüshasında rastlanmaktadır. 8 kıtadan oluşan ve Temmuz 1918'de yazıldığı belirtilen değişin başlığı “İstikraz Kasidesi” ve ilk iki kıtası da şu şekilde idi:¹²⁸

“*Bu züğürtlükle cihana geçmiyor nazımız / Kâğıdı altuna tahvil etti hokkabazımız / Sade zerinle tezyin etti bu yıl yazımız / N'ola çalsa*

¹²¹ Örnekler için bakınız: “Vilayet Havadisleri İstikraz-ı Dahili”, *Anadolu*, 2 Haziran 1334/1918, no: 1980, s. 1.; *Anadolu*, 3 Haziran 1334/1918, no: 1981, s. 1; *Anadolu*, 4 Haziran 1334/1918, no: 1982, s. 1. ; “İstikraz-ı Dahilimiz”, *Tasvir-i Efkâr*, 9 Mayıs 1334/1918, no: 2449, s. 2.

¹²² *Tasvir-i Efkâr*, 2 Mayıs 1334, no: 2442, s. 1.

¹²³ *Tasvir-i Efkâr*, 3 Mayıs 1334, no: 2443, s. 1.

¹²⁴ *Tasvir-i Efkâr*, 4 Mayıs 1334, no: 2444, s. 1.

¹²⁵ *Tasvir-i Efkâr*, 5 Mayıs 1334, no: 2445, s. 1.

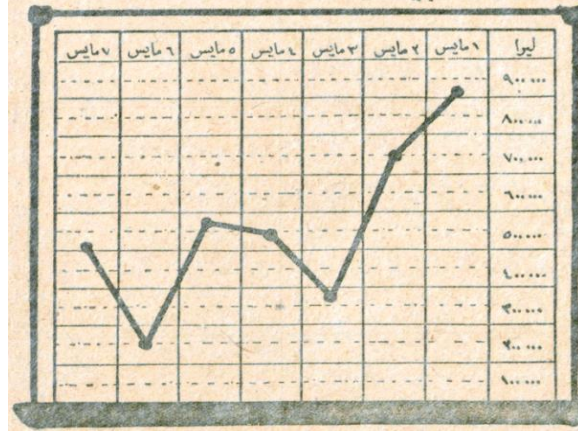
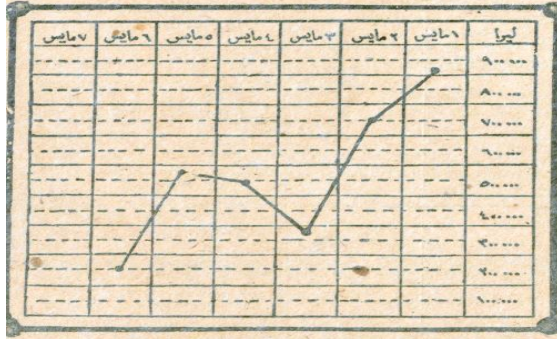
¹²⁶ *Tasvir-i Efkâr*, 6 Mayıs 1334, no: 2446, s. 1.

¹²⁷ “İstikraz-ı Dâhili Teranesi”, *Tasvir-i Efkâr*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 2441, s. 2.

¹²⁸ “İstikraz Kasidesi”, *Alay*, 1 Kanun-i sani 1336/ 1920, no: 1, s. 2.

*daima altun telli sazımız / Bin yaşasın yüzde beş faizli istikrazımız!/
Ettiler tahvile tahvil nice kağıt parayı / Kırdı sıbyan-ı mekatib evdeki
kumbarayı / Eylemek inkânı yoğ iken tedavi yarayı / Buldu (cavid) en
nihayet bu ç...ce çareyi/ Bin yaşasın yüzde beş faizli istikraz”*

Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nin bir başka uygulaması da günlük olarak istikraza katılım miktarının aşağıda örneği görülen cetvellerle gösterilmesiydi.¹²⁹

¹²⁹ İlk cetvel için bakınız: *Tasvir-i Efkâr*, 7 Mayıs 1334/1918, no: 2447, s. 1.; İkinci cetvel için bkz: *Tasvir-i Efkâr*, 8 Mayıs 1334/1918, no: 2448, s. 1.

Bunun dışında, taşrada istikraza katılım miktarı hem gazetelere yansyordu¹³⁰, hem de yetkililer tarafından hükümete bildiriliyordu. Örneğin Bitlis Vali Vekili Cevdet tarafından rapor edildiğine göre Siirt Sancağı'nda dâhili istikraza katılım 5 Haziran 1918 tarihinde 2.300 lira¹³¹, 8 Haziran'da 2.500 lira,¹³² 20 Haziran'da 2.600,¹³³ 25 Haziran'da 3100 lira,¹³⁴ 30 Haziran'da 4.740 liraya ulaşmıştı.¹³⁵ Gebze'de ise 8 Haziran 1918 tarihine kadar 15.240 liralık bir tutarın olduğu bildiriliyordu.¹³⁶ Yine Teke Mutasarrıflığından 18 Temmuz 1918 tarihinde bildirilen miktar ise 53.280 lira¹³⁷, aynı tarihte Adana Vilayetinde ise 236.200 lira¹³⁸ idi.

Yukarıda örnekler ile anlatıldığı üzere istikraz maddi getirisi açısından çok kârlı bir iş olarak görülüyordu. Nitekim bu yüksek getiri nedeniyle bir devlet kurumu olan Darülaceze Müessesesi de Bank-i Osmanî'de bulunan ve yüzde dört faiz aldığı 2 milyon 277 bin 467 kuruş parasını dâhili istikraza yatırmak istiyordu. Yapılan müzakere neticesinde Darülacezenin bankada bulunan parasından 1 milyon kuruş ve yine bankadan alacağı 1 milyon kuruş borç ile toplamda 2 milyon kuruşluk istikraz tahvili almasının daha kârlı olduğu kararına varıldı.¹³⁹

¹³⁰ Ma'muratülaziz ve Burdur için bakınız: *Tasvir-i Efkar*, 7 Mayıs 1334/1918, no: 2447, s. 1.; Kütahya ve Merzifon için bakınız: *Tasvir-i Efkar*, 8 Mayıs 1334/1918, no: 2448, s. 1.; Edirne, Pütürge, Muğla, Teke için bakınız: *Tasvir-i Efkar*, 9 Mayıs 1334/1918, no: 2449, s. 1.

¹³¹ *BOA. DH. İ.UM. 22-1/36*. Siirt'ten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 5 Haziran 1334 tarihli şifre telgraf.

¹³² *BOA. DH. İ.UM. 22-1/36*. Siirt'ten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 8 Haziran 1334 tarihli şifre telgraf.

¹³³ *BOA. DH. İ.UM. 22-1/36*. Siirt'ten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 20 Haziran 1334 tarihli şifre telgraf.

¹³⁴ *BOA. DH. İ.UM. 22-1/36*. Siirt'ten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 25 Haziran 1334 tarihli şifre telgraf.

¹³⁵ *BOA. DH. İ.UM. 22-1/36*. Siirt'ten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 30 Haziran 1334 tarihli şifre telgraf.

¹³⁶ *BOA. DH. İ.UM. 22-1/36*. İstanbul Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 18 Haziran 1334 tarihli yazı.

¹³⁷ *BOA. DH. İ.UM. E-47/122*. Teke Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 18 Temmuz 1334 tarihli telgraf.

¹³⁸ *BOA. DH. İ.UM. E-47/123*. Adana Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 18 Temmuz 1334 tarihli telgraf.

¹³⁹ *BOA. DH. UMVM*, 115/20.

3. Dâhili İstikraz Sürecinin Neticesi ve Maliye Nezareti'nin Dâhili İstikraza Dair Raporları

Bütün bu çabanın neticesinde, 1 Mayıs 1918 tarihinde başlayıp 30 Haziran 1918 tarihinde sona eren süreçte 17. 977. 600 Osmanlı lirası hâsılat elde edildi. 3 Nisan 1334(1918) tarihli kanun mucibince hazırlanan ve Takvim-i Vekâyi'de 25 Kanun-ı sani 1335(1919) tarihinde neşredilen raporda mezkûr yekûn ayrıntılarıyla şu şekilde tablolaştırılmıştı:¹⁴⁰

Yekûn Lira Aded	İstanbul'da Lira Aded	Vilayatta Lira Aded	
2 731 780	1 873 520	858 260	Vezne-i Umumi
2 748 100	869 080	1 879 020	Osmanlı Bankası
5 007 220	2 466 440	2 540 780	Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası
679 160	552 500	126 660	Doyçe Bank
371 640	227 800	143 840	Doyçe Oryant Bank
679 600	540 300	139 300	Veyner Bank
241 520	195 920	45 600	Macar Bankası
329 640	226 000	103 640	Selanik Bankası
60 340	54 340	6000	Türkiye Milli Bankası
50 000	50 000	0	Rus Bankası
77 920	55 000	22 920	Atina Bankası
130 000	130 000	0	Osmanlı Ticaret Bankası

¹⁴⁰ “İstikraz-ı dahilinin masarîf-i ihraciyesinin miktar-ı kat'îsini mübeyyen olarak Maliye Nezareti Celilesince tanzim edilen rapor”, *Takvim-i Vekayi*, 25 Kanun-ı sani 1335, no: 3454, s. 4; *Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistem “Borsa Rehberi- 1928”* (2), İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, Tarih Yok, s. 112.

112 180	112 180	0	Ticaret ve İtibar- 1 Umumi Bankası
16 960	16 960	0	Union Bank
25 680	25 680	0	Emniyet Sanduku
4 715 860	540	4 715 320	Ziraat Bankası
17 977 600	7 396 260	10 581 340	Toplam”

Kaynak: Takvim-i Vekâyi’, 25 Kanun-i sani 1335, No: 3454, s. 4.

Dâhili istikrazın satılmış olduğu kurumlara, vilayetlere, sancaklara ve yabancı ülkelere göre dağılımı ise şu şekilde gerçekleşmişti:¹⁴¹

	Lira-yı Osmanî	
İstanbul Vilayeti (Mülhakat)	42760	Çatalca Sancağına ait miktar da bu meyana dâhildir.
Edirne	538600	
Erzurum	1060	
Adana	290120	İçel Sancağına ait miktar da bu meyana dâhildir.
Ankara	379900	
Aydın	4575500	
Beyrut	117200	
Haleb	242280	
Hüdavendigar	220360	
Diyarbakir	50880	
Suriye	168000	

¹⁴¹ “Yüzde Beş Faizli 1334 İstikraz-ı Dâhilîsi Miktarını ve Hangi Mahallerde Satıldığını Mübeyyin Cetveldir”, *Takvim-i Vekâyi’*, 5 Ağustos 1334, No: 3310 s. 5.

Sivas	269540	
Trabzon	18440	
Kastamonu	288370	
Konya	511440	
Ma'muretülaziz	96800	
Musul	10540	
Bitlis	1960	
Eskişehir Sancağı	306980	
Urfa	22880	
İzmit	270520	
Bolu	180200	
Teke	53280	
Canik	68640	
Cebel-i Lübnan	3740	
Karesi	192000	
Kala' -i Sultaniye	36680	
Menteşe	38140	
Karahisar-ı sahib Sancağı	198880	
Maraş	44980	
Niğde	93920	
Kütahya	331040	
Batum	22000	
Hal-i seferberide bulunan ordular namına Harbiye Nezareti	56500	

celilesinden		
Vilayat-ı muhtelif namına Emval-ı Eytam İdare-i Umumiyesinden	300000	
Almanya	193760	Bu meyanda (145000) Lira Osmanlı Şehbenderlikleri ma'rifetiyle satılmıştır.
Avusturya	264140	Bu meyanda (227820) lira Viyana Başşehbenderliği ma'rifetiyle satılmıştır.
Macaristan	43500	İşbu meblağ Peşte Başşehbenderliği ma'rifetiyle satılmıştır
Romanya	500	
Yekûn	10581340	
İstanbul'da satılıp miktarı evvelce ilan olunan	7396260	
Yekûn-i Umumi	17977600	

Kaynak: Takvim-i Vekâyi', 5 Ağustos 1334, No: 3310 s. 5.

Bunun dışında, dâhili istikraz için yaklaşık 100.000 liralık bir masraf yapılmıştı. Bu masraf kalemleri Maliye Nezareti tarafından düzenlenen rapora göre şu şekilde idi¹⁴²:

Para	Kuruş	Aded lira	
10	96	3872	Senedat-ı muvakkatenin ve tarifnamelerle

¹⁴²“İstikraz-ı dahilinın masarır-ı ihraciyesinin miktar-ı kat'isini mübeyyen olarak Maliye Nezareti Celilesince tanzim edilen rapor”, *Takvim-i Vekâyi'*, 26 Kanun-ı sani, 1335, no: 3455, s. 2.; *Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistemi "Borsa Rehberi-1928" (2)*, s. 112-113.

			evrak-ı sairinin tab'ıye, cildiye ve sevkiyesi masarîf-ı umumiyesi
00	21	1426	Sinema ve divar ve elektrik ilanları ve şerid ve tab'ıye ve imaliyesi masarîfı
	25	1898	Muhtelif mahallere azimet eden propaganda heyetlerinin masarîfı
	15	13912	Matbuat cemiyeti ile bazı muharrirlerin ikramiyesi ve merkez-i vilayatta münteşir elsine-i muhtelif gazetelerinin ilan ve ücretleri
30	64	223	Masarîf-ı müteferrika
	50	257	Tahvilat-ı kat'ıyye metinlerini yazmak için Berlin'e i'zâm(gönderilen) hattatın masarîfı
00	10	78328	Bermucib mukavelename kaydı icra edilen müessesata yüzde yarım hesabıyla verilen komisyon
	82	99818	Yekûn

Kaynak: Takvim-i Vekâyi', 26 Kanun-ı sani, 1335, no: 3455, s. 2.

Nitekim Meclis-i Mebusanın 25 Kasım 1918 tarihli toplantısında “1334 senesi Düyunu Umumiye Bütçesine % 5 faizli Osmanlı İstikrazı Dahilisi unvaniyle ve 24 A numarasıyla bir fasıl küşadına ve bu fasla 995, 060, 16 lira vazına dair kanun layihası” kabul edilmişti.¹⁴³

Dâhili istikraz masraf kalemlerinden olan ve yukarıdaki tabloda son kalem olarak gösterilen ve 78.328 lira 10 kuruşluk komisyonun müesseselere göre dağılımı şu şekilde idi:¹⁴⁴

	Aded Lira	Kuruş
Osmanlı Bankası	13740	50
Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası	25036	10
Doyçe Bank	3395	80
Doyçe Oryant Bank	1858	20
Veyner Bank	3398	
Macar Bankası	1207	60
Selanik Bankası	1648	20
Türkiye Milli Bankası	301	70
Rus Bankası	250	
Atina Bankası	389	60
Osmanlı Ticaret Bankası	650	
Ticaret ve İtibar-ı Umumi Bankası	560	90
Union Bank	84	80
Emniyet Sanduku	128	40
Ziraat Bankası	23579	30

¹⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:3, Cilt: 1, İctima Senesi: 5, İnikad: 18, 25 Teşrinisani 1334 (1918), s. 200-201.

¹⁴⁴ Takvim-i Vekâyi', 26 Kanun-ı sani, 1335, no: 3455, s. 2.

Vezne-i Umumi Tarafından eşhas-ı muhtelifeye terk olunan komisyon	2099	
Yekûn	78328	10

Kaynak: Takvim-i Vekâyi', 26 Kanun-ı sani, 1335, no: 3455, s. 2.

4. Yeni Dönem ve Dâhili İstikraz Kuponlarının Tediyesi Meselesi

Yukarıda görüldüğü üzere, bu kampanya neticesinde yaklaşık olarak 18 Milyon Osmanlı lirası hâsılat elde edildi. Osmanlı hükümeti dâhili istikraz kuponlarının sadece ilk iki taksitini zamanında ödeyebildi.¹⁴⁵ 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi¹⁴⁶ hükümlerine dayanarak ülkeyi işgal eden İtilaf Devletleri dâhili istikraz tahvillerinin ödenmesine müsaade etmediler.¹⁴⁷ Nitekim İtilaf Fevkalade Komiserleri, 27 Şubat 1919 tarihli müşterek notada, Almanya'nın, mütareke hükümleri gereği, müttefiklerin izni olmadan sermaye ihraç edemeyeceğini, dolayısıyla 1918 dâhili istikraz kuponlarının karşılığı olan altın akçenin Almanya hükümeti istese bile ihraç edilemeyeceğini Osmanlı hükümetine bildiriyorlardı. Notada hisseleri kendi vatandaşlarında bulunan harici istikraza dair işlemler ertelenmişken dâhili istikraz için yapılacak işlemlerin müttefik hükümetleri tarafından kabul edilemeyeceği ifade ediliyordu. Bununla birlikte, dâhili istikrazın imha bedeli ve faizinin tesviyesi ile ilgili işlemlerin ertelenerek, bunun için ayrılmış olan tutarın, daha sonra müttefikler tarafından belirlenecek şekilde kullanılmak amacıyla, Duyun-ı Umumiye emrine verilmesi gerektiği bildiriliyordu.¹⁴⁸ İtilaf komiserlerinin bu talebi 4 Mart 1919 tarihinde Hariciye Nezareti tarafından Sadarete iletildi.¹⁴⁹ Daha sonra, dâhili istikraz

¹⁴⁵ Hakkı Yeniay, *Osmanlı Borçları Tarihi*, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara 1936, s. 110.

¹⁴⁶ Mütareke süreci ve uygulanmasına dair geniş bilgi için bakınız: Savaş Açıkaya, Akın Çelik, *Bir Devrin Sonu Mondros*, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2014.

¹⁴⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: III, 1914-1918 Genel Savaşı, Kısım: 4, Savaşın Sonu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983, s. 514.

¹⁴⁸ BOA. BEO. 004566.342443.002, İtilaf Komiserleri tarafından 27 Şubat 919 tarihinde verilen Müşterek Notanın Tercümesi.

¹⁴⁹ BOA. BEO. 004566.342443.004. Hariciye Nezareti tarafından Sadaret'e gönderilen 4 Mart (1)335 tarihli yazı.

İtilaf Devletlerinin Sevr Antlaşmasına koydukları bir madde ile yok hükmüne geçecekti.¹⁵⁰

İtilaf Devletlerinin müdahalesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İzmit Mebusu Sırrı Bey tarafından “*istikrazı dâhili faizlerine dair*” bir soru önergesi¹⁵¹ verilmesi üzerine Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey tarafından da dile getirilecekti. Hasan Fehmi Bey, Meclis'in 18 Ocak 1923 tarihli toplantısında, soru önergesine verdiği cevapta İtilaf Devletleri'nin “... *Harici istikrazlara karşı altın vermiyorsunuz, dâhili istikraz için neden altın vererek gayrihususî muamele yapıyorsunuz*” dediklerini ve faizlerin karşılığı olarak Osmanlı Bankası'nda bulunan altınları Düyun-ı Umumiye'ye verdiklerini dile getirdi. Ancak Hasan Fehmi Bey Maliye Nezareti'nin parayı Osmanlı Bankası'na verdiğini bu nedenle kendilerinin bu hususta Osmanlı Bankası'nı muhatap aldıklarını ve “*Osmanlı Bankası'nda emanet olarak mahfuz tanıyoruz ve Osmanlı Bankası'ndan bu altınlar istediklerini*” de belirtti. Bununla yanı sıra Hasan Fehmi Bey dâhili istikraz faizlerinin ödenmesi ile ilgili olarak 1338 (1922)'de Meclis'te kabul edilen bir kanunla dâhili istikraz faizlerinin ve “mürettebatı seneviyesinin” barış antlaşması imzalanıncaya kadar ertelendiğini, ancak barış antlaşması imzalandıktan sonra dâhili istikraz faizlerinin ödenmesi gerektiğini ifade etti. Hasan Fehmi Bey'e göre hem hazinenin çıkarı bunu gerektiriyordu hem de “*hükümetin ahaliden, memleket dâhilinden ilk defa yaptığı bir istikraz[dı]*.” Bu nedenle, hükümetin bu hususta gerekli “*sadakati*” göstermesi gerekliydi.¹⁵² Ancak, Maliye Vekili bu konuşmasında bir başka önemli noktanın da altını çiziyordu. O da istikrazın savaş devam ederken yapıldığı ve bu nedenle mütareke imzalanıncaya kadar yapılan bütün istikrazların Türkiye'den ayrılan ülkelere taksim edilmesi gerektiği idi. Bu bağlamda, Hasan Fehmi Bey'e göre, “*bu istikrazdan Suriye ve Irak'a varidatları nispetinde isabet edecek*” idi. Ayrıca murahhasların da bu konuyla iştiğal ettiklerini belirtiyordu.¹⁵³

¹⁵⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 514. Sevr Antlaşmasının 237. Maddesi şu şekilde idi: “*Osmanlı Hükümetince savaş sırasında, üstlenilen mali yükümlülüklerin (iç borçları da içine almak üzere) güvencesi olarak, savaş sırasında Türkiye'nin gelirleri üzerinde konan ipotekler kaldırılmıştır.*” Bkz: Seha L. Meray, Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Barışması, Sevr Antlaşması İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1977, s. 116.

¹⁵¹ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt: 20, İçtima Senesi: 3, İ: 44, 18.5.1338, C: 1, s. 69.

¹⁵² *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt: 26, İçtima Senesi: 3, İ: 76, 18.1.1339, C: 1, s. 416.

¹⁵³ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt: 26, İçtima Senesi: 3, İ: 76, 18.1.1339, C: 1, s. 416-417.

İzmit Mebusu Sırrı Bey'in "Tediye Edilmek üzere bankalarda hifzedilmekte olan altınlardan hükümeti milliyenin vaziyed ettiği bir miktar var mıdır ve bu miktar nedir?" sorusu üzerine, Maliye Vekili Maliyenin bütün kayıtlarını incelediğini ve böyle bir şeyin olmadığını ifade etti.¹⁵⁴ Daha sonra, T.B.M.M. Hükümeti İcra Vekilleri Heyeti'nin 27 Mart 1339 (1923) tarihli Kararnamesinde Maliye Vekâletinin tezkeresinin görüşüldüğü ve dâhili istikraz karşılığı olarak Osmanlı Bankası'nda bulunan "446.000" altın liranın Anadolu'ya nakledilmesi karşılığında hükümetin borcu ödeyebileceği belirtiliyordu. Aslında bu durumun hükümet açısından bir kâr ve zararı olmadığını ancak sürüncemede kalmış konulardan birisinin böylelikle hallolunacağı ifade ediliyordu.¹⁵⁵

Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti 1924 yılı bütçesinde dâhili istikraza yer verdi. Hükümet dâhili istikrazın geciken faizlerini on sene zarfında ödemeyi planlıyordu. Ancak Muvazene-i Maliye Encümeni, tahvilat sahiplerine beş yılda her hangi bir ödeme yapılmaması nedeniyle maruz kaldıkları zarar göz önünde bulundurarak, teklif edilen süreyi beş yıla indirdi.¹⁵⁶

¹⁵⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt: 26, İçtima Senesi: 3, İ: 76, 18.1.1339, C: 1, s. 417.

¹⁵⁵ B.C.A, Fon No: 30.18.1.1., Kutu No: 7, Dosya No: 13, Sıra No: 17.

¹⁵⁶ "1340 Senesi Düyunu Umumiye Bütçesi", s. 6, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 8, İçtima Senesi: II, İçtima: 27, 2.4.1340 eki olarak. Dâhili istikraz ile ilgili Muvazene-i Maliye Encümenin değerlendirmesi şu şekilde idi: " İstikrazı dâhili: İstikrazı dâhili için Hükümetçe bidayeten İstikrazı (aynen alınmıştır A.Ç) dâhili faiz ve amortismanı 1 524 932 ve mütedahil 1334 senesi faiz bakiyesi olarak da Encümende, 74 583 lira ki ceman 1 559 517 lira teklif edilmiştir. İstikrazı dahili 17 971 600 liralık olmak üzere meydanı tedaviye çıkmış olup faizi % 5 ve imhaiyesi % 1 olmasına göre mürettebat-ı seneviyesi 898 880 X 179 776= 1 078 656 liradır. 1340 senesine ait olan işbu yekûnu tenzilinden sonra 446 278 lira kalır. Malum olduğu üzere istikrazı dahili 1334 senesinde akdedilip senevi mezkûrede iki taksitte % 5 faiz tediye ve imhaiyesinin nisfı olan 89 888 lira ile 126 480 liralık tahvil iştira olunmuştur. Binaberin 1335-1339 beş senelik mürettebat mütedahil bulunmaktadır. Hükümetçe 17 977 600 liradan 126 480 liranın badettenzi mütebaki 17 851 120 liranın beş senelik faizi olan 4 462 780 lira on senede tediye edilmek üzere 1340 senesi 446 288 lira konulmuştur. Bu muamele evvela müterakim faizler 17 977 600 lira yerine 17 851 120 lira üzerinden hesap edilmiş, sanien beş senelik imhaiye mecmuu olan 898 880 lira hiç nazarı itibara alınmamış olduğundan şayanı kabul görülmediği gibi istikrazı dahili hamillerine beş seneden beri bir gûna tediyyata bulunulmaması sebebiyle uğradıkları âzîm zarar ve mağduriyet de derpiş edilerek mütedahillerin tasfiyesi için teklif olunan on sene beş seneye tenzil edilmiştir. Binaberin 1340 senesi mürettebatından başka 1335 mürettebatı olmak üzere ikinci madde olarak bütçeye 446 378 lira yerine 1 078 656 lira vazedilmiştir. Bundan mâda esnayı tekikatta 1334 senesi faizlerinden bakiye olarak 74 583 liranın tasfiye edilmemiş olduğu Hükümetçe beyan ve tahsifatı lazimesi talep olumakla meblağı mezbur dahi

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 19 Nisan 1924 tarihli toplantısında müzakere ve kabul edilen "1340 Senesi Muvazenei Umumiye Kanunu"nun 19. Maddesine göre dahili istikraz faizi ve amortismanından 1923 senesinin sonuna kadar ödenmeyen tutar, 1924 senesinden itibaren beş yılda eşit taksitlerde ve her yılki faiz amortisman taksitleriyle birlikte tedavülde olan parayla ödenecekti.¹⁵⁷ Aslında dâhili istikraz faizlerinin altın olarak ödenmesi kanun gereği idi. Nitekim bu durum Hükümet tarafından "*Mülga Osmanlı İmparatorluğu zamanına ait düyunu dâhiliyenin sureti mahsup ve tediyesine dair kanun*" tasarısında da dile getirilmişti. Ancak savaşın sonucunda ortaya çıkan "elim" durum nedeniyle hiçbir devletin altın üzerinden ödeme yapma takatının kalmadığı ve Türkiye'nin de bundan azade bulunmadığı gerçeğinin altı çizilerek ödemelerin tedavülde bulunan para ile yapılabileceği belirtilmişti.¹⁵⁸ Bu çerçevede Hükümet, düzenli olarak, her yıl bütçeye gerekli tutarı koydu ve ödemeyi gerçekleştirdi.¹⁵⁹ Zaten, Muvazenei Maliye Encümeni Mazbata Muharriri Gaziantep Milletvekili Ali Cenani Bey T.B.M.M.'nin 20.02. 1340 (1924) tarihli toplantısında dâhili istikraz faiz ve anapara ödemelerini düzenli olarak bütçeye koymanın dâhili istikraz kanununun bir gereği olduğunu ve Türkiye Cumhuriyeti Meclis ve Hükümetinin buna uyacağını dile getirmişti.¹⁶⁰

Daha sonra, Osmanlı Bankası'nın tahvil sahiplerine ödemeleri düzenli olarak yaptığı görülmektedir. Osmanlı Bankası ödeme dönemlerinde gazete ilan ile ödemenin hangi tarihte ve nerelerden yapılacağını duyuruyordu. Bu ilanlara göre ödemeler Osmanlı Bankası'nın Galata ve Ankara idarelerinden ve il merkezlerinde bulunan şubelerden yapılacaktı.¹⁶¹

Osmanlı Bankası zaman zaman tahvil sahiplerini ilanlarla uyarıyordu. Bu uyarının konusu vadeleri gelmiş ve ödenmeye başlanmış kuponlardan

üçüncü bir madde olarak fasla ilave edilmiştir." Bkz: 1340 Senesi Düyunu Umumiye Bütçesi, s. 6.

¹⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi., Devre: II, Cilt: 8/1, İçtima Senesi: II, İçtima: 41, 19. 4. 1340, s. 875.

¹⁵⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 7/1, İçtima Senesi: 2, İçtima: 17, 20. 03. 1340, s. 804, 805.

¹⁵⁹ Hakkı Yeniay, *Osmanlı Borçları Tarihi*, s. 110.

¹⁶⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 6, İçtima Senesi: 1, İçtima: 107, 20.02.1340, C: 2, s. 178

¹⁶¹ *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1930, No:2142,s. 4.; *Cumhuriyet*, 18 Teşrinievvel 1931, No: 2676, s. 6.; *Cumhuriyet*, 28 Teşrinievvel 1931, No: 2686, s. 6.; *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1932, No: 2856, s. 4.; *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1932, No:2864, s. 4.; *Cumhuriyet*, 24 Birinciteşrin 1936, sayı: 4472, s. 9.

belli zaman içerisinde ibraz edilmeyenlerin zaman aşımına uğrayacağına dair idi. Örneğin, Cumhuriyet Gazetesi'nin 4 Nisan 1931 tarihli nüshasında şu ilan yer alıyordu:

“% 5 faizli, 1334/1918 tarihli istikrazı dahili tahvilatının, 1 Mayıs 1921 ve 1 Mayıs 1926 tarihlerinde vadeleri hulûl edip 1 Mayıs 1926 tarihinde tediyesine başlanan 7 ve 17 numaralı kuponlarından şimdiye kadar ibraz edilmeyenlerin 1 mayıs 1931 tarihinde Türkiye hükûmeti Cumhuriyesi lehine mürurü zamana uğrıyacağı, mezkur tahvilat hamillerinin malumu olmak üzere ilan olunur. Osmanlı Bankası”¹⁶²

Daha sonra, dâhili istikraz ile ilgili olarak 14 Ocak 1938 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde “(1334-1918) dâhili istikraz tahvillerinin (1938) ikramiyeli tahvilleri ve (1933) Türk borcu tahvillerinin de dâhili istikraz tahvilleriyle mübadelesine dair kanun” görüşüldü¹⁶³ ve 259 oyla kabul edildi.¹⁶⁴ Kanun tasarısının Meclisteki müzakeresinde söz alan Afyon Karahisar Milletvekili Berç Türker Mütareke döneminde tahvillerin değer kaybederek 8 liraya kadar indiğini, ancak “Milli Hükümetin” borcu kabul ettiğinin duyulması üzerine değerinin yükseldiğini ve düşük değerden tahvil alan vatandaşların kazançlı çıktığına dikkatleri çekiyordu. Berç Türker, mevcut olan dâhili istikraz tahvil tutarının 8 milyon lira olduğunu, bu meblağdan hükümetin elinde 7 milyon bulunduğunu, geri kalan miktardan 400 bin lirasının geçici makbuzların tahville değiştirilmemesi nedeniyle zaman aşımına uğrayan para olduğunu ve 600 bin liralık tutarın da bir miktarının bankalarda ve kurumlarda ve küçük bir meblağında halkta bulunduğunu dile getiriyordu. Berç Türker tahvil değişiminin faydasını şu şekilde dile getiriyordu: “Cumhuriyet Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğunun yüzde beş faizli tahvilini piyasadan çekerek yurddaşa yüzde yedi faizli ve ikramiyeli bir tahvil veriyor. Yani hem Türk yurddaşlara daha menfaatli bir esham veriyor...” Berç Türker ekonomik getirisinin ötesinde bu değişimin siyasi anlamının da altını çizerek şöyle devam ediyordu: “ve hem de Osmanlı İmparatorluğunun ismini taşıyan bir titri ortadan kaldırıyor.”¹⁶⁵

¹⁶² “İLÂN”, *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1931, No: 2482 s. 5. Diğer örnekler için Bkz: “OSMANLI BANKASI”, *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1932, No: 2841, s. 4.; “OSMANLI BANKASI” *Cumhuriyet*, 3 Teşrinievvel 1932, No: 3021, s.4: “Osmanlı Bankası İlan” *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1940, Sayı: 5707, s. 7.

¹⁶³ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: V, Cild: 22, İçtima : 3, İnikad: 28, 14. 1. 1938, s. 101-102.

¹⁶⁴ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: V, Cild: 22, İçtima : 3, İnikad: 28, 14. 1. 1938, s. 128.

¹⁶⁵ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: V, Cild: 22, İçtima : 3, İnikad: 28, 14. 1. 1938, s. 99.

Mezkûr kanun 27 Ocak 1938'de 3322 numara ile Resmi Gazete'de ilan edildi.¹⁶⁶ Dâhili istikraz tahvilleri ile 1938 ikramiyeli tahvillerinin değişim esasları Maliye Vekâleti ve Merkez Bankası tarafından kamuoyuna ilan edildi. Buna göre, değişim işleminin başlangıç tarihi 1 Haziran 1938 idi.¹⁶⁷ 1938 ikramiyeli tahvillerinin ilk ikramiye çekilişi ise 1 Kasım 1938 tarihinde gerçekleşecekti ve bu tarihe kadar tahvil değişimi yapmayanlar çekiliş için hiçbir hak talebinde bulunamayacaklardı.¹⁶⁸ Tahvillerin değişim süresi 1 Haziran 1948 tarihinde sona erecekti.¹⁶⁹ Neticede “8.279.740” liralık tahvil değişimi gerçekleşti ve 1 Mayıs 1958 tarihinde de bu borç tamamen kapatıldı.¹⁷⁰

5. Sonuç

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde mecburi olarak yöneldiği ve zamanla bir sarmal hâline gelen borçlanma tercihinin ekonomik olduğu kadar siyasi neticeleri de olmuştur. Nitekim dönemin kalem ehli de bu olumsuz sonuçları tenkit etmişlerdir ve öngörülerini dile getirmişlerdir. Osmanlı Devleti açısından, 20. yüzyıl ise para üzerinden oluşan emperyal nüfuzun siyasi nüfuz alanına evirildiği bir zaman dilimidir. Bu yüzyıl, günümüze kadar etkisinin hissedildiği bir umumi bir savaşa sahne olacaktı ve taraflara siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan büyük bir maliyet getirecekti. Osmanlı Devleti bu maliyete en fazla maruz kalan taraflardan birisi idi. Şüphesiz savaşı idame ettirmek ve daha da ötesinde kazanabilmek için paraya ihtiyaç vardı. Savaşın başlarında müttefiki Almanya'nın ciddi desteğini alan Osmanlı sonlara doğru o güne kadar denemekte tereddüt ettiği bir yöneme yine mecburi bir şekilde yöneldi.

Osmanlı Hükümeti, başarıdan başka bir seçeneği olmayan bir “imtihana” giriyordu. İlk defa halka yöneliyor ve iç borçlanmaya gidiyordu. Bu sürecin başarı ile sonuçlanması gerekiyordu. Çünkü içinde bulunulan

¹⁶⁶ “(1334-1918) dahili istikraz tahvillerinin (1938) İkramiyeli tahvilleri ile ve (1933) Türk borcu tahvillerinin de dahili istikraz tahvilleri ile mübadelesine dair kanun” Resmi Gazete, 27 Kanunusani 1938, sayı: 3819.

¹⁶⁷ “Maliye Vekâleti ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasından”, Cumhuriyet, 1 Haziran 1938, Sayı: 5046, s. 9. Tahvil değişiminin hangi esaslara mebn olduğuna dair bkz. H. Ergin Koparan, Cumhuriyet Döneminde Uzun Vadeli İç Borçlanmalar: Ergani 1933 İkramiyeli İstikrazından 1947 Toprak Tahvillerine, (İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul, 2015, s. 275-276.

¹⁶⁸ “1938 ikramiyeli tahvilleri çıktı”, Cumhuriyet, 3 Haziran 1938, sayı:5048, s.1,7.

¹⁶⁹ “Maliye Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasından”, Ulus, 14 Mayıs 1948, s.4.; Cumhuriyet, 15 Mayıs 1948, Sayı: 8532, s. 6.

¹⁷⁰ H. Ergin Koparan, a.g.t, s. 276.

zaman diliminin ortaya çıkardığı şartlar iç borçlanmanın ekonomik getirisinden ziyade psikolojik boyutunu ön plana çıkarıyordu. Savaş hâlinde olan bir devletin hem cephede fiili bir savaşta bulunan ordusunu hem de halkı bu süreç üzerinden motive etmesi imkânı ortaya çıkmıştı. Savaşın beklenenden uzun sürmesi kaçınılmaz olarak toplumda yorgunluk ve memnuniyetsizlik oluşturuyordu. Bu toplumsal baskının bir noktaya kanalize edilerek motivasyonun sağlanması gerekiyordu. Aslında iç borçlanma süreci hükümete bu fırsatı sundu. Toplumun manevi duyguları bu süreç üzerinden mobilize edilerek dosta ve düşmana karşı yekvücut olma mesajı verilecekti.

İşte istenilen bu sonuca ulaşmak için yoğun bir propaganda süreci başlatıldı.¹⁷¹ Özellikle milli duyguların harekete geçirilmesi hedeflendi. Bu yönde yazılar kaleme alındı. Ve bu borçlanmaya iştirak etmek cephede savaşmakla eş değer tutuldu. Toplumun bütün katmanlarına hitap edildi. Bu durum ister istemez milli duyguları besledi. Yüksek bir motivasyon ve özgüven getirdi. Bir kez daha Osmanlılar kendini ispat etti. Ancak Osmanlı Devleti savaşta yenilmesiyle ortaya çıkan tablo borcun geri ödenmesine imkân vermedi. Anadolu’da yeni bir mücadele dönemi başladı. Aslında bu borçlanma süreci Anadolu’da var olma mücadelesi verilirken, halkın vatanseverlik duygularının harekete geçirilmesinde büyük kolaylık sağladı denilebilir. Nitekim bu mücadelenin sonucunda kurulan yeni Türkiye Osmanlı Devleti’nden kalma bu borcu üstlenerek devlet olmanın gereğini yerine getirmiş ve selefının sözünün yere düşmesini önlemiştir.

¹⁷¹ Dâhili istikrazın başarıya ulaşması için yürütülen bu kampanya sürecini Cevat Nizami 28 Ocak 1945 tarihinde Akşam Gazetesi’ndeki yazısında “*çok geniş, ısrarlı, hatta biraz da tazyiki andıran bir propaganda*” olarak tanımlayacaktı. Aynı yazıda dâhili istikrazda elde edilen başarının da “zoraki muvaffakiyet” olduğu ileri sürülecekti. Bkz: Cevat Nizami, “Son İstikraz” *Akşam*, 28 Ocak 1945, s. 4.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Resmi Yayınlar:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

BOA. BEO

BOA. DH. UMVM

BOA. DH. İ. UM.

BOA. İ.DUİT.

BOA. MV.

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

Takvim-i Vekâyi'

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi

Resmi Gazete

Kitap, Tez ve Makaleler:

AÇIKKAYA, Savaş- ÇELİK, Akın, *Bir Devrin Sonu Mondros*, İskenderiye Kitap, İstanbul 2014.

AL, Hüseyin-AKAR, Şevket Kamil, *Osmanlıdan Günümüze Borsa Dersaadet Tahvilat Borsası 1874-1928*, İstanbul 2014.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt: III, 1914-1918 Genel Savaşı, Kısım: 4, Savaşın Sonu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.

ÇAKIR, Coşkun, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Küre Yayınları, İstanbul 2001.

ELDEM, Vedat, "Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/Tartışmalar 8-10 Haziran*

1973, Editör: Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi Yayınları/ C13, Ankara 1975.

_____, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

HEATON, Hearbert, *Avrupa İktisat Tarihi*, Cilt II, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, Teori Yayınları, Ankara 1985.

HOBSBAWM, Eric, *Kısa 20. Yüzyıl Aşırılıklar Çağı 1914-1991*, Çeviren: Yavuz Alogan, Everest Yayınları, 5. Basım, İstanbul 2011.

İmparatorluktan Cumhuriyete Kağıt Paranın Öyküsü The Odyssey of the Paper Money from the Empire to the Republic, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

KARAMURSAL, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, 2. Baskı. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

KAZGAN, Gülten, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul 2006.

KAZGAN, Haydar, "Osmanlı Modeli Tüketim için Borçlanma", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 36.cilt, sayı 1-4, Ekim 1976-Eylül 1977, s. 69-82.

KOPARAN, H. Ergin, *Cumhuriyet Döneminde Uzun Vadeli İç Borçlanmalar: Ergani 1933 İkramiyeli İstikrazından 1947 Toprak Tahvillerine*, (İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015.

Mehmed Cavid, *Malumat-ı İktisadiyye*, Kanaat Matbaası, Dersaadet 1329.

MERAY, Seha L.- OLCAY, Osman, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1977.

Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistemi "Borsa Rehberi-1928" (2), İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları.

Osmanlı Maliyesi Kurumları I, Hazırlayanlar: Mehmet Genç, Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006.

Mehmet Asım, *Vatandaşlarla Hasbihal –İstikraz-ı Dâhili Münasebetiyle-* Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1334.

- SAĞLAM, Mehmet Hakan, *Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881, Rüsum-ı Sitte'den Düyûn-ı Umumiyye'ye*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, 11. b., İstanbul 2012.
- TOPRAK, Zafer, *İttihat-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.
- ULUGÜNER, Meryem, *İstanbul Basınına Göre Osmanlı İç Borçlanması (1918)*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya 2010.
- YAŞA, Memduh, *Devlet Borçları*, İkinci Baskı, Sermet Matbaası, İstanbul 1971.
- YENİAY, Hakkı, *Osmanlı Borçları Tarihi*, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara 1936.

Osmanlıca Süreli Yayın Makaleleri:

- “Harb ve Te’sirât-ı İktisâdiyesi”, *Tanin*, 21 Ramazan 1332, 31 Temmuz 1330, 13 Ağustos 1914, no: 2026, s. 1.
- “İlk Gün Hem Kâr, Hem Vatana Hidmet”, *Zaman*, 1 Mayıs 1918/1334, no: 28, s. 1.
- “İstikraz-ı Dahili Etrafında”, *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, 15 Mayıs 1334/1918, Sayı: 17-41, Sene 2, Cilt 2, s. 274-275.
- “İstikraz-ı Dahili- Manevi Galebe”, *Sabah*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 10222, s. 1.
- Ahmed Emin, “Tarihimizin Mühim Bir Günü”, *Vakit*, 1 Mayıs 1334/1918, no: 192, s. 1.
- Ahmed Hamdi, “En Karlı İş- İstikraz-ı Dahili Münasebetiyle”, *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, 1 Mayıs 1334/1918, Sayı: 16-40, Sene 2, Cilt 2, s. 250-251.
- Cemal (Maâdin Müdür-i Umumisi), “Harbden Sulha Geçerken”, *İktisadiyat Mecmuası*, yıl 2, sayı 58, 21 Haziran [1]333, (1917), s. 1

- İbrahim Fazıl, “Osmanlı İstikrazları” *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sayı: 23, Sene: 4, Mart 1926, s. 64-91.
- Kazım Şinasi, “Şuun- Dahili İstikraz”, *Yeni Mecmua*, Cilt 2, Sene 1, Sayı 39, 11 Nisan 1918, s. 259.
- Namık Kemal, “San’at ve Ticaretimiz”, *İbret*, 8 Teşrinisani 1288/ 19 Ramazan 1289 no: 57, s. 1.
- Tekin Alp, “İktisadiyat Dâhili İstikraz Münasebetiyle İktisadi Hayat-İnkılâbın Son Perdesi”, *Yeni Mecmua*, Sayı 44, Cilt 2, Sene 1, 16 Mayıs 1918, s. 358.
- Tekin Alp, “Harbden Sulha İntikal İktisadiyatı -2-“, *İktisadiyat Mecmuası*, yıl 2, sayı 63, 30 Ağustos [1]333 (1917), s. 1 vd.
- Tekin Alp, “Milli İktisada Doğru”, *İktisadiyat Mecmuası*, yıl 1, sayı 1, 8 Şubat 1331, s. 1.
- Tekin Alp, “Harbden Sulha İntikal İktisadiyatı -1- Devlet İktisadiyatı,” *İktisadiyat Mecmuası*, yıl 2, sayı 62, 12 Ağustos [1]333 (1917), s.1 vd.
;
- Yunus Nadi, “ İmtihan Günleri”, *Tasvir-i Efkâr*, 1 Mayıs 1918/1334, no: 2441, s. 1.
- Yunus Nadi, “İstikrazımız ve Ziraat Bankası”, *Tasvir-i Efkâr*’dan aktaran *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, 1 Mayıs 1334(1918), Sayı 7, Yıl 2, s. 290-292.
- Ziya Gökalp, “Millet Nedir, Milli İktisat Neden İbarettir? 1”, *İktisadiyat Mecmuası*, 8 Şubat 1331 (21 Şubat 1916), yıl 1, sayı 1, s. 3.
- Ziya Gökalp, “Millet Nedir, Milli İktisat Neden İbarettir? 2”, *İktisadiyat Mecmuası*, 28 Mart 1332 (21 Şubat 1916), yıl 1, sayı 7, s. 1-2.

Sürelî Yayınlar:

- Akşam
Alay
Anadolu
Atı

Ceride-i İlmiye
Ceride-i Sofiyye
Cumhuriyet
Çiftçiler Derneği Mecmuası
Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası
Donanma
İbret
İkdam
İktisadiyat Mecmuası
Karagöz
Karesi
Muallim
Ulus
Sabah
Servet-i Fünun
Tanin
Tasvir-i Efkâr
Ticaret-i Umumiye Mecmuası
Yeni Mecmua
Vakit
Zaman